

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Mojca Juvančič

**Pozitivna kriminologija: rehabilitacija zapornikov z Vipassana
meditacijo**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mojca Juvančič

Mentor: doc. Samo Uhan

**Pozitivna kriminologija: rehabilitacija zapornikov z Vipassana
meditacijo**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

Pozitivna kriminologija: rehabilitacija zapornikov z Vipassana meditacijo

Rehabilitacija zapornika vsebuje težnjo po spremembi delinkventnega vedenja – usklajevanje njegovega vedenja z družbenimi normami, zlasti tistimi, ki so varovane s kazenskim pravom. Tretman je metoda za izpolnjevanje tovrstnih ciljev in je vse tisto s čimer družba vpliva na posameznika od začetka kazenskega postopka pa do konca prestajanja kazni. Raziskave so pokazale, da je uspešnost klasičnih tretmanov izredno nizka, zato se je pojavila težnja po iskanju novih, uspešnejših metod. Rastoča empirična podpora meditacijskim praksam je pripeljala do eksperimentiranja s temi tehnikami tudi na področju rehabilitacije zapornikov. Ena izmed tovrstnih tehnik, ki se uporablja tudi kot rehabilitacijski tretman je program Vipassana meditacije. Izkazalo se je, da Vipassana rehabilitacijski program uspešen, saj zmanjšuje negativna psihološka stanja udeležencev, kot so sovražnost, nemoč, brezup, anksioznost, depresijo in anomijo. Po drugi strani pa udeleženci te oblike rehabilitacije kažejo izboljšavo psihosocialnih funkcij - višja stopnja čustvene inteligence, povečana samozavest, pozornost - in osnovnih pozitivnih vedenj kot so notranji mir, ljubezen radost itd. Na osnovi sekundarne analize študij in kvalitativnih intervjujev s strokovnjaki na področju rehabilitacije zapornikov v Sloveniji, sem želela raziskati odprtost slovenskih zaporov za implementacijo programa Vipassana meditacije kot rehabilitacijskega programa.

Ključne besede: rehabilitacija, tretman, Vipassana meditacija.

Positive criminology: rehabilitation of prisoners with Vipassana meditation

Prisoner rehabilitation is the tendency to change delinquent behavior - coordinate their behavior with social norms, especially those that are protected by the criminal law. Treatment is a method for achieving these objectives, it is the social influence on the individual, from the start of criminal proceedings to the end of the sentence. Research has shown that the effectiveness of traditional treatments is extremely low, this is why there is a tendency to search for new, more efficient methods. Growing empirical support about meditation practice has led to experimenting with these techniques in the field of rehabilitation of prisoners. One of these techniques, also used as a rehabilitation treatment program, is Vipassana meditation. Empirical studies have shown that Vipassana rehabilitation program is successful in reducing negative psychological states, such as hostility, helplessness, hopelessness, anxiety, depression, and anomaly. On the other hand, the participants of this form of rehabilitation have shown improvement of psychosocial functions - such as higher levels of emotional intelligence, increased self-confidence, awareness and basic positive behavior such as inner peace, love, joy, etc.. Based on a secondary analysis of qualitative studies and interviews with experts on the field of rehabilitation of prisoners in Slovenia, I wanted to explore openness in Slovenian prisons for implementation of program of Vipassana meditation as a rehabilitation treatment.

Key words: rehabilitation, treatment, Vipassana Meditation.

KAZALO

1 UVOD	5
2 SOCIOLOŠKI POGLEDI NA KAZEN	7
2.1 ZGODOVINA RAZVOJA VLOGE KAZNI V DRUŽBI	7
2.2 KRIZA KAZNI	8
3. FUNKCIJA ZAPORA	8
3.1. KAZEN ZAPORA	9
3.2 SUBKULTURA V ZAPORU	10
4 REHABILITACIJA ZAPORNIKOV	11
4.1 MODELI REHABILITACIJE	12
4.2 KRIZA REHABILITACIJE	13
4.3 TRETMAN	14
4.3.1 CILJI TRETMANA	15
4.3.2 KRITIKE TRETMANA	15
4.3.3 POZITIVNA KRIMINOLOGIJA	17
5 PROGRAM VIPASSANA MEDITACIJE	18
5.1 VIPASSANA	18
5.2 POTEK PROGRAMA VM	19
5.3 TEHNIKA VIPASSANA MEDITACIJE	20
5.4 VIPASSANA V ZAPORIH	22
6 EMPIRIČNI DEL	23
6.1 ANALIZA ŠTUDIJ	23
6.1.1 LONGITUDINALNA ŠTUDIJA VPLIVOV VIPASSANA MEDITACIJE	24
6.1.2 PRAKSA POZITIVNE KRIMINOLOGIJE: VIPASSANA PROGRAM V ZAPORU	25
6.1.3 MEDITACIJA IN ODVISNOST INTOKSIFIKANTOV MED ZAPORNIKI OD	28
6.2 ANALIZE INTERVJUJEV	29
6.2.1 INTERVJU 1: STROKOVNI PEDAGOG V ZAVODU ZA PRESTAJANJE KAZNI LJUBLJANA	29
6.2.2 INTERVJU 2: PODSEKRETAR GENERALNEGA URADA ZA IZVRŠEVANJE KAZENSKIH SANKCIJ)	31
6.2.3 INTERVJU 3: DIREKTOR ZAVODA ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA IG	32
6.2.4 UGOTOVITVE	33
7 SKLEP	34
9 LITERATURA	36
PRILOGE	39

PRILOGA A: TRANSKRIPT PRVEGA INTERVJUJA	39
PRILOGA B: TRANSKRIPT DRUGEGA INTERVJUJA.....	42
PRILOGA C: TRANSKRIPT TRETJEGA INTERVJUJA	47

1 UVOD

Zapiranje ljudi v zapore je pojav, prisoten od začetkov same družbe, v zadnjih tristoletih letih pa se je zaporna kazen uveljavila kot glavno orodje pri delu z delikventi¹. Posameznike, krive kršenja temeljnih družbenih norm, se zapre v kompleksno fizično arhitekturo, kjer poplačajo svoj dolg. Zaporna kazen je sankcija za kršenje temeljnih družbenih norm. Prestopniki so izključeni iz svojega vsakdanjega okolja in družbene strukture. Odvzeta jim je svoboda z omejitvijo njihovega delovanja, z namenom zaščite družbe ter ustvarjanja družbeno sprejemljivega posameznika.

Življenje v kazenskih institucijah je ena izmed največjih družbenih ugank. Ljudje si le stežka predstavljamo, kaj pomeni ne imeti osebne svobode, deliti si življenjski prostor z heterogeno družbo zločincev, podrejeni se vrsti pravil in početi stvari, ki jih prej morda nikoli nisi. V praksi se je izkazalo, da zapiranje v takšna okolja posameznika še bolj kriminalizira ter tako delujejo dekonstruktivno na njegovo nadaljnjo delovanje v družbi. Mnogi se vrnejo v družbo ne le s pomanjkanjem spretnosti, potrebnih za ponovno reintegracijo², ampak še bolj kriminalizirani.

Izolacija in odstranitev zapornika iz družbe je torej le začasna rešitev in ne zmanjšuje stopnje kriminalitete. Če bi želeli dolgoročno rešitev, bi zaporna kazen morala prestopnike prevzgojiti, popraviti ter spremeniti njihovo deviantno vedenje³, da ob izhodu ne bi bili več grožnja družbi. S tem namenom naj bi bila vloga institucije in osebja namerno vplivanje na vrednotne in normativne sisteme posameznikov. Kljub vztrajnim poizkusom izpolnjevanja tega cilja, se je ustvaril začaran krog kriminalitete in povratništva, iz katerega se išče predor.

Preizkušene so bile že mnoge rehabilitacijske metode, ki so se večinoma izkazale za neuspešne. Nekateri avtorji (Kanduč 1993) celo trdijo, da rehabilitacija v zaporskih razmerah ni mogoča. Zdi se, da so klasične rehabilitacijske metode že do konca izčrpane, zato se pojavlja potreba po razmišljanju izven teh okvirjev. Smiselno se zdi iskanje novih pristopov in obračanje k institucijam, ki so na teh področjih uspešne ter reviziji njihovih metod rehabilitacije.

---

¹ Delikvent je oseba, ki krši zakone neke države z antisocialnim kriminalnim vedenjem (Haralambos in Holborn 2001).

² Reintegracija pomeni ponovno uspešno vključitev v družbo (Podpečan 2006).

³ Deviantno vedenje je tisto, ki ne sledi normam in pričakovanjem določene družbene skupine (Haralambos in Holborn 2001).

Netradicionalne terapevtske prakse (kot je meditacija) se je v preteklosti le redko resneje obravnavalo. Smatrale so se za kulturno pogojene in vezane na svoje mesto izvora. Praksa meditacije, kot oblika rehabilitacijskega tretmana, se skozi zadnja desetletja vse resneje obravnava in raziskuje na vseh področjih znanosti. Skozi razne raziskave so se tovrstne prakse izkazale za univerzalno uspešne tehnike z ugodnimi fizičnimi in psihološkimi učinki. Rastoča empirična podpora tovrstnim praksam je pripeljala do eksperimentiranja z meditativnimi tehnikami na področju rehabilitacije zapornikov. Ena izmed tovrstnih metod rehabilitacije je program Vipassana meditacije, ki je doživel nenavadne uspehe in se je izkazal kot raziskovanja vreden tretman.

Diplomsko delo obravnava namene in vlogo zapor in zaporne kazni v družbi. Obsega vpogled v pomen same rehabilitacije v kazenskem sistemu in pregled rehabilitacijskih tretmanov ter njihovo uspešnost. V empiričnem delu bom naredila kratko analizo raziskav na področju izvajanja programov Vipassana meditacije kot rehabilitacijskega tretmana v zaporu. Skozi analizo kvalitativnih intervjujev pa bom ugotavljala možnost implementacije programa Vipassana meditacije v slovenskih zaporih. Z delom bi rada ugotovila, če je Vipassana meditacija v resnici tako učinkovit rehabilitacijski program kot kaže na prvi pogled in ali obstaja realna opcija, da bi se tovrsten program izvajalo tudi v Sloveniji.

2 SOCIOLOŠKI POGLEDI NA KAZEN

Kaznovanje je zlo, zlo, ki ga nalaga pravičnost. Z drugimi besedami, kaznovanje je legalno nasilje, pravičnost, postavljena pred nakazo svoje končne dolžnosti-njeno končno dejanje, njena zadnja možnost (Morin 1993, 38).

Platon je namen kazni videl v preprečevanju novih kršitev. Njegovo mnenje je bilo, da morajo biti zakoni grajeni tako, da sami po sebi služijo preventivno, torej odvračajo od kaznivih dejanj. Seneka pa to mnenje nadgrajuje z poudarjanjem pomena kazni kot popravljanje napak in usmerjanje državljanov, da kršitev ne bodo več ponovili, oziroma, da do kršitev sploh ne bo prišlo (Milutinović v Ivanc 2004).

2.1 ZGODOVINA RAZVOJA VLOGE KAZNI V DRUŽBI

Najstarejši namen kaznovanja je retribucija (povračilo, trpljenje, maščevanje), ki odraža vrednost kršene vrednote, saj mora biti kazen sorazmerna teži kaznivega dejanja in je učinkovita, »če zlo, ki ga povzroča, preseže ugodnosti, ki jih je storilec pridobil s kaznivim dejanjem« (Foucault 1984, 94). Glavni namen kazni je plačilo za zločin, ter namen izboljšave prestopnika (Foucault 1984, 229).

Do konca 17. stoletja prevladujejo fizično mučenje in smrtne kazni. Temelj tovrstne kazni je osebno maščevanje – retaliacija (Brinc 2007). Zgodovina kaznovanja se deli na obdobje privatne in obdobje državne reakcije na kriminaliteto (Brinc 2007). Osrednje načelo privatne reakcije je, da se storilcu povrne vse zlo, sankcija pa naj bi ga zastrašila v tolikšni meri, da kaznivega dejanja ali drugih kaznivih dejanj ne bo več ponovil.

Z nastankom države, ki prevzame nalogo kazni preko organov prava, policije in sodišč, nastopi obdobje državne reakcije na kriminaliteto. Začnejo se uveljavljati humane ideje in stališče, da je človeka mogoče rehabilitirati in vrniti v družbo kot njenega koristnega člana. Namen kaznovanja v tem obdobju je zastraševanje, onesposobitev in rehabilitacija storilcev. Označuje ga individualizacija kazenskih sankcij – predpisana kazen mora ustrezati vrsti in teži kaznivega dejanja (Brinc 2007).

2.2 KRIZA KAZNI

Kazen je v »krizi«, saj po mnenju nekaterih, namesto da bi dosegala svoj namen retribucije in rehabilitacije, povzroča »sekundarno deviantnost« - odklonsko vedenje, ki se korenini pod vplivom etiketiranja in stigmatiziranja posameznika (Kanduč 1993).

Kriza kazni se obravnava predvsem na pragmatični ravni, kaznovanje je problematično, saj je neučinkovito pri nadzorovanju kriminalitete. Ob tovrstnem razmišljanju se pojavi vprašanje, če je kriminaliteta res problem kazenskega prava, torej problem, ki ga je mogoče rešiti z »ustreznim« delovanjem kaznovalnega aparata. Do kolikšne mere je stopnja kriminala posledica nefunkcionalnih temeljnih družbenih struktur - ekonomskih, političnih in ideoloških, je le težko določiti (Kanduč 1993), vendar te ravni problematike v nalogi ne bom obravnavala.

3. FUNKCIJA ZAPORA

Prvotno je bila funkcija zavora odvzem prostosti, šele kasneje mu je bila dodana funkcija korekcije. Z izolacijo obsojenca se doseže začasna varnost družbe, kar pa ni dolgoročna rešitev, saj se bo le-ta prej ali slej vrnil v družbo, zaradi česar je pomembno, da se posameznika pripravi na uspešno reintegracijo.

3.1. KAZEN ZAPORA

Od kazni zavora se pričakuje, da bo prispevala k zmanjševanju in preprečevanju kriminalitete. Je najpogostejša oblika sankcije in najbolj prizadene obsojenca in njegovo družino (Ivanc 2004).

L. Stone poudarja, da so zavori dvajsetega stoletja »zakrnela«, kontraproduktivna ter disfunkcionalna institucija. M. Foucault se je spraševal, kako je mogoče, da obstoji institucija, ki je že 200 let tarča silovitih in ves čas bolj ali manj nespremenjenih kritik (Kanduč 1993).

Po Garlandu bi lahko vztrajanje pri zavori kazni razložili na več ravneh:

- zavora zadovoljuje željo ljudi, da se kršilec temeljnih družbenih norm naloži kazen in se jih začasno izloči iz družbe;
- omogoča kaznovanje prestopnikov, združljivo s sodobno senzibilnostjo in kulturnimi omejitvami v zvezi z zadajanjem bolečine in trpljenja;
- je sredstvo za začasno izključitev nekaterih nevarnih posameznikov;
- obstaja obsežna »infrastruktura« (zgradbe, strokovnjaki ipd.), ki bi se ji bilo iz ekonomskega vidika nesmotrno odreči (v Kanduč 1993).

Izkazalo se je, da s klasično kaznovalsko politiko v resnici tudi ustvarjamo probleme proti katerim se borimo. Zavora kazen ustvarja celo vrsto negativnih posledic, socialnih, psiholoških in fizičnih. Za prestopnika pomeni emocionalno, socialno, moralno in fizično deprivacijo (Skalar 1978).

Zavora na človeku pusti določene posledice:

- odtujenost, motena sposobnost komuniciranja in navezovanja stikov (zlasti prisotna pri obsojencih, ki prestajajo daljše zaporne kazni);
- dvoličnost značaja (podredljivost avtoriteti ter brezobzirnost in nasilje do šibkejših);
- nesamostojnost zaradi prilagodljivosti instituciji (obsojenci se ne znajdejo v normalnem okolju, medtem ko zavodski prostor obvladajo);
- sprejemanje subkulture in vraščanje vanjo (Skalar 1984, 36).

Velika verjetnost je, da je posameznik po prestani zaporni kazni intelektualno oslavljen, stigmatiziran, statusno degradiran, kar ga še dodatno kriminalizira (Skalar 1978).

Tretman s cilji resocializacije, prevzgoje in socialne rehabilitacije je eden izmed poizkusov, kako penološke institucije narediti učinkovitejše ter osmisliti in posodobiti kazen zapora in zmanjšati negativni vpliv le-te (Skalar 1978).

3.2 SUBKULTURA V ZAPORU

Resocializacija zapornika vsebuje težnjo po spremembi obsojenčevega vedenja, prirejanje njegovega vedenja v skladu z določenimi družbenimi normami, zlasti tistimi, ki so varovane z kazenskim pravom (Gartner 1992, 58). Zahteva spoznanje človekove osebnosti in spreminjanje tistih potez, ki povzročajo konflikte z okoljem in normami družbe.

Paradoks zaporske situacije je prilagajanje človeka na normalno življenje v okolju in razmerah, ki so pravo nasprotje normalnemu življenju in okolju. Močna oblika formalnega nadzora v klasičnem zaporu namreč predpisuje določene vedenjske vzorce.

Znotraj konteksta rehabilitacije oziroma resocializacije je potrebno upoštevati, da se kljub represivni naravi zapora med zaporniki, enako kot v drugih socialnih okoljih, oblikujejo različni konteksti socialnih interakcij s sebi lastno subkulturo. Posameznik je torej izpostavljen resocializaciji iz dveh smeri; formalno s strani institucije (predstavnice interesov družbe) in neformalno s strani ostalih zapornikov (Meško 2005). Znajde se v navzkrižju dveh nasprotujočih si fenomenov, ki od njega pričakujeta prilagoditev vedenja. Taka situacija je zanj frustrirajoča ter ima lahko nanj in na njegov proces rehabilitacije negativne učinke (Šušelj 2009).

Socialno-kulturni sistem v zaporu - različne socialne vloge, statusi, vrednotno normativni sistemi itd. - ima pomemben vpliv na zapornika, njegovo identiteto, socializacijo in resocializacijo. Ta fenomen v strokovni literaturi označujejo s konceptom procesa prizonizacije - sprejemanja kulturnih elementov, oblikovanih v zaporu. Jedro tako oblikovane kulture je pripadnost in zvestoba zapornika ostalim zapornikom ter upor zaporniškem osebju, skozi katerega se kaže zavračanje družbe izven zidov (Meško 2005).

4 REHABILITACIJA ZAPORNIKOV

Poglavje zajema pregled področja rehabilitacije zapornikov, samo definicijo pojma rehabilitacija v okvirju dela z zaporniki, ter spreminjanje le-te skozi čas. Znotraj poglavja je zajet pregled različnih modelov rehabilitacije, kriza in zlom le-teh, ter tretman, kot sistem postopkov za rehabilitacijo prestopnika. V okvirju tretmana je zajet vpogled v same cilje tretmana, kritika tretmanov, ter pozitivna kriminologija kot oblika tretmanske politike, v katero uvrščamo tudi tretmanski program Vipassana meditacije.

V kazenskem zakoniku ni nikjer natančno določen namen izvrševanja kazni, vendar pa je iz nalog, ki so opredeljene v zakonu, razviden namen prevencije in resocializacije storilcev, torej njihova prevzgoja in ponovno vključevanje storilcev kaznivih dejanj v družbo (Ivanc 2004).

Koncept rehabilitacija nosi pomen, ki je vpet v vsakdanje razumevanje bolj v medicinskem kot psihosocialnem pomenu. Tako se s tem pojmom pogosto srečujemo v kontekstu rehabilitacije fizično poškodovanih oseb. Pomen besede rehabilitacija v tem kontekstu pa se precej razlikuje od pojmovanja rehabilitacije kot resocializacije obsojencev (Zebec-Koren 1993).

Ko govorimo o rehabilitaciji, se moramo zavedati, da je le-ta izredno heterogena, ne samo po izhodiščih, temveč predvsem po uporabljenih metodah in postopkih. Ta razpon sega vse od psihoanalitičnih pristopov, do medikamentozne terapije, spreminjanje vedenja s postopki averzije-vzbujanje gnusa, do psihološkega svetovanja in skupinskega dela ter drugo (Zebec-Koren 1993).

»Ne glede na to, kateri tip dejavnikov - socialni, psihični, medicinski, genetski - je povzročil kaznivo dejanje, je prav stanje pred zločinom pripeljalo do izvršitve. Tako bi bilo smiselno

definirati rehabilitacijo kot nadomestitev stanja, ki je bilo pred zločinom, z nekim drugim stanjem (Zebec-Koren 1993, 66).«

Rehabilitacijski model zapora temelji na domnevi, da je kriminaliteta povzročena z dejavniki, ki jih je mogoče spoznati in odpraviti z tretmanom (Ivanc 2004). Razpolaga z določenimi sredstvi, metodami in postopki za spreminjanje obsojenčeve osebnosti. Namen rehabilitacije je v prvi vrsti sprememba tistih lastnosti obsojenca, ki so vzrok za deviantno vedenje in vodijo v kaznivo dejanje. Uspešnost rehabilitacije se pogosto meri s stopnjo povratništva obsojencev.

Ideal rehabilitacije, kot obsojenčeve pravice, se bistveno razlikuje od vseh zgodovinsko udejanjenih modelov, katerih temeljni cilj je zamišljen izrazito pragmatično, kot kreacija koristnega, lojalnega, ubogljivega državljana, ki ne ravna v nasprotju z zakoni družbe (Kanduč 1993, 23).

4.1 MODELI REHABILITACIJE

1. Kaznilniški model:

- model vsiljene discipline: utemeljen na etiološki razlagi, ki pojasnjuje kaznivo dejanje kot posledico kvarnih vplivov družbe. Z osamitvijo zapornika zaščitimo pred negativnimi vplivi od zunaj ter mu po drugi strani omogočimo pozitivni vpliv od znotraj.
- model prostovoljne discipline: njegov cilj je izboljšati prestopnika z učenjem samodiscipline in odgovornosti. Utemeljen je na metodi nagrajevanja in kaznovanja - z zglednim in zaželenim vedenjem si posameznik pridobi večje število ugodnosti, ki ga lahko pripeljejo tudi do odpusta (Kanduč 1993, 20).

2. Terapevtski model: utemeljen na bioloških in psiholoških etioloških razlagah, ki kaznivo dejanje vidijo kot »simptom« patološke kriminalne »dispozicije«. Njegov cilj je »ozdraviti« prestopnika njegove »kriminalnosti« (prav tako).

3. Pedagoški model izhaja iz podmene, da je kaznivo dejanje rezultat naučenega vedenja oziroma posledica neustreznega učenja v procesu socializacije. V tem primeru je rehabilitacija zamišljena kot resocializacija (prav tako).

4. Humanistični model: Ideal rehabilitacije, kot obsojenčeve pravice, implicira odpoved ciljem, kot je preprečevanje povratništva. Njegova vrednota je pravna (prizadevanje, da kazni ni strožja, kot si jo posameznik zasluži v skladu z svojimi dejanji), ter po drugi

strani moralna (pomoč nekomu, ki je podvržen trpljenju). Model temelji na krepitvi ali vsaj ohranjanju človeških potencialov, prostovoljnem sodelovanju, omejevanju deprivacij, zagotavljanju realnih možnosti za ponovno vključevanje v družbo itd (prav tako).

Iz številnih polemičnih razprav o rehabilitaciji, sta se postopoma oblikovali dve abstraktno zoperstavljeni stališči:

1. Realistično stališče, ki izvira iz predpostavke, da kaznen prestopnik ne more rehabilitirati. Prestajanje zaporne kazni je za zapornika trpljenje in ne priložnost za ponovno vključitev v družbo.
2. Idealisti pa izhajajo iz »voluntaristične« predpostavke, da zapor sicer še ni, vendar bi moral postati kraj in sredstvo resocializacije. Od tod izvira »nova« ideologija tretmana, ki po eni strani priznava poraz rehabilitacijskih programov, vendar se še vedno zavzema za idejo rehabilitacije (Zebec-Koren 1993).

4.2 KRIZA REHABILITACIJE

Epicenter tako imenovane ideološke krize kazni je razvpiti »zlom« rehabilitacijskega modela. Rehabilitacija (t.j. zamisel o poboljšanju storilca z določenimi ukrepi, z namenom, da kaznivega dejanja ne ponovi več) je bila v temu stoletju razglašena za poglavitni smoter kaznovanja. V šestdesetih letih se je sprožil plaz kritik, ki so postavile pod vprašanje vsa ključna vozlišča rehabilitacijskega ideala: zamisel o poboljšanju prestopnika, tretmanska usmeritev, individualizacija kazenskih sankcij.

Model rehabilitacije, kot pravice prestopnika, izhaja iz predpostavke, da pravice prestopnika niso ogrožene zgolj zaradi prisilnih posegov v njegovo osebnost, ampak tudi zaradi odsotnosti ukrepov, usmerjenih zoper negativne učinke zaporne kazni, kot so prizonizacija, stigmatizacija, depersonalizacija itd (Kanduč 1993). Dokler pa zapor obstaja v obliki, kot ga poznamo dandanes, je rehabilitacija vseeno nujno potrebna ravno zato, da bi skrčila vse problematične posledice prestajanja zaporne kazni, ki so, med drugim tudi razlog krize kazni.

Kandučeva meni, da sta kaznen in rehabilitacija konceptualno ireduktibilni: kazni ni mogoče izpeljati iz rehabilitacije in obratno (v Morin 1993). Rehabilitacija, zamišljena kot

nevtalizacija nezaželenih stranskih učinkov zaporne kazni, se bistveno razlikuje od utilitarnih koncepcij, usmerjenih v preprečevanje povratništva. Kot taka se bi rehabilitacija pojmovala kot pravica obsojenca, katere temeljna funkcija je ohranjanje obsojenčevega dostojanstva in njegovih človeških potencialov. Rehabilitacijski model, zastavljen na tak način, ne bi predstavljal več problema odvečnosti ali neuresničljivosti (Kanduč 1993).

Kritike so izhajale iz zelo različnih stališč. Liberalni kriminologi so se osredotočili predvsem na zlorabe in kršitve človekovih pravic (nedoločene kazni, nasilno poseganje v obsojenčevo osebnost, nepravične kazni, itd.), konservativni kriminologi pa so, nasprotno, videli, da povečuje permisivnost in hkrati slabi represivnost, družbeno avtoriteto in »potenco« kazenskega prava (Kanduč 1993).

Sociološke kritike rehabilitacije lahko razdelimo v dve skupini.

1. Izhajajo iz kriminogenih prvin družbenih struktur in procesov – sprašujejo se, ali obstaja potreba po rehabilitaciji, če je neugodno družbeno okolje tisto, ki ustvarja prestopnike.
2. Opirajo se na raziskave, ki kažejo, da zapor ne poboljšuje in da je celo svoje vrste »šola kriminala«, ki posameznika še dodatno kriminalizira (Kanduč 1993).

4.3 TRETMAN

Tretman je sistem postopkov in ukrepov, ki se jih uporablja kot sredstvo za resocializacijo ali rehabilitacijo prestopnika. Sistematično delovanje na osebnost se izvaja z namenom doseči postopno reintegracijo prestopnika iz kriminalne podskupine v družbeno skupino (Gartner 1992, 61).

Skozi zgodovino tretmana so uporabljali razne metode, za katere se je izkazalo, da so neuresničljive ali nesprejemljive zaradi grobega posega v človekov telesno in duševno integriteto. Pojavljale so se skrajne oblike medicinskih in psihiatričnih modelov obravnavanja delikventov (Skalar 1978).

V ZDA in Zahodni Evropi se je po drugi svetovni vojni oblikovalo gibanje, ki je izpostavljalo problematiko tretmanskih ideologij. V odgovor tej kritiki so se politike tretmanov

humanizirale. Kljub kritikam tretmana pa je tovrstna usmerjenost v zaporih utirala pot materialnim, sistemskim, humanim in demokratičnim spremembam (Ivanc 2004).

Definicije tretmana je Skalar razdelil na tri glavne smeri:

1. Tretman je sistem postopkov in ukrepov, katerim je posameznik podvržen z namenom spreminjanja družbi škodljivega vedenja. Tretman naj bi rehabilitiral deviantno vedenje.
2. Tretman obravnava posameznika kot družbeni člen, ki je v stiski in potrebuje pomoč. Povod za ukrepanje je posameznikova stiska, na katero je opozoril z protidružbenim vedenjem (Skalar 1978, 2). Ancela pravi, da je tretman aktivni postopek, ki naj se osredotoči na vse pozitivne lastnosti posameznika in naj mu vrne samozavest in občutek dostojanstva (v Skalar 1978, 2).
3. Cilj tretmana je posamezniku povrniti njegovo mesto v družbi. Za doseg tega cilja se uporabljajo socialne, prevzgojne, psihološke in medicinske metode, vsaka zase ali kombinirano med seboj (Skalar 1978).

4.3.1 CILJI TRETMANA

Tretman naj bi odkrival in krepil pozitivne človeške potenciale, posamezniku pomagal na poti samouresničitve, samoakualizacije in osebne rasti. Obsojencu naj bi pomagal pri tranziciji in reintegraciji v družbo, in sicer na način, ki ne ogroža človeškega dostojanstva in samospoštovanja. Po Gartnerjevem mnenju se mora zato tretman v prvi vrsti ukvarjati z vprašanjem, kako obvarovati prestopnikovo osebnost pred kvarnimi vplivi zaporske institucije (1992, 105).

Za doseganje ciljev je potrebna duhovna podpora, razvijanje priložnosti za koristno delo, strokovno vodenje ter usposabljanje, priložnosti izobraževanja, telesna vzgoja, razvoj družbenih sposobnosti, nudenje nasvetov ter priložnosti za skupne, rekreativne aktivnosti obsojencev.

Za uspešno izvajanje tretmana je potrebno vzpostaviti takšne sisteme komunikacije in načine upravljanja, ki bodo vzpodbudili primarne pozitivne odnose med osebjem in obsojenci. (Ivanc 2004, 21). Tretman se izvaja po predhodno opravljeni konzultaciji med osebjem in obsojencem.

4.3.2 KRITIKE TRETMANA

Kaznovalni sistem je bil prvotno naravnano tako, da se je od individualnega tretmana pričakovalo, da se storilca kaznivega dejanja spremeni v t.i. »pravilom sledečega državljan«. Po letu 1970 so se ta pričakovanja omajala in taka rehabilitacija je bila postavljena pod vprašaj (Zebec-Koren 1993).

Veliko število študij, izvedenih na povratnikih, je pokazalo, da so rezultati rehabilitacijskih tretmanov slabi in da zapor ne rehabilitira (Zebec-Koren 1993, 70)

Po mnenju nekaterih, prevelika pozornost posamezniku v 'tretmanski ideologiji' odvrta pogled od resničnih, širših družbenih vzrokov kriminalitete in odklonskega vedenja - te so v družbi in ne v posamezniku (Skalar 1978). V družbi je dobrodošlo, če odklonske pojave pripišemo biološkim in psihološkim dejavnikom, saj se tako ognemo izpostavljanju in odpravljanju širših družbenih problemov (Skalar 1978, 27).

Anttila prepoznava dve glavni smeri kritike tretmansko-rehabilitativnega modela:

1. Ko je določena sankcija razglašena za tretman, se prezrejo legalne zaščite, vezane na kaznovanje, posledica pa je lahko kršenje človekovih in državljskih pravic.
2. Bolj ko so raziskovalne metode sofisticirane in je večja raba kontrolnih skupin, krajši je seznam tretmanov, ki kažejo omembe vredne rezultate (v Zebec-Koren 1993).

Vse večje je število empiričnih študij na področju uspešnosti tretmanov, ki kažejo, da so rezultati približno enaki, v glavnem slabi. Študije, na katere se opira Zebec-Koren so merile uspešnost tretmana glede na stopnjo povratništva (1993).

Poleg slabih rezultatov s povratništvom pa je problem tudi tako imenovana »tretmanska igra«. Najudobnejša pot do predčasnega pogojnega izpusta je zapornikovo vključevanje v tretmanske programe. Zaporniki pragmatično hlinijo spremembo na bolje, terapije in drugo strokovno osebje v zaporu pa tiščijo glavo v pesek in ne želijo videti, kaj se v resnici dogaja (Zebec-Koren 1993). Po drugi strani pa se oblikuje še en pojav, ki ga Zebec-Koren poimenuje »terapijoholija«, za katerega je značilno vztrajno siljenje zapornika k raznim oblikam terapije, v končni fazi zapornika lahko naredi odvisnega od terapevtskih tehnik - posledica česar je nekakšno uničenje jaza, ki bi verjel v lastne sposobnosti (1993).

Poudariti je vredno, da empirične raziskave na področju uspešnosti tretmanov ne iščejo dokaza, da nič ne deluje, ampak vztrajno iščejo tisto kar deluje (Zebec-Koren 1993). V okviru sledeče teme pozitivne kriminologije, so marsikateri empirične raziskave pokazale rezultate, ki govorijo v prid tretmanskim rehabilitacijskim ideologijam.

4.3.3 POZITIVNA KRIMINOLOGIJA

Kar bi lahko razumeli za rehabilitacijsko kaznovanje, ki samo zase trdi, da človeka povzdiguje iz zla, je zavezano k izvajanju lastnega »notranjega zla«. In zlo lahko rodi samo zlo, prav tako kot lahko nasilje primitivnega človeka poraja samo nasilje (Morin 1993, 40).

V večini primerov kriminologija poudarja negativne aspekte v življenjih ljudi, ki se jih povezuje ali vodijo v deviantno vedenje in kriminal. Nekateri avtorji trdijo, da je vpliv negativnih izkušenj za posameznika bolj označujoč kot vpliv pozitivnih, zato pozornost posvečajo predvsem tem izkušnjam. Nasproti omenjenemu klasičnemu modelu kriminologije, koncept pozitivne kriminologije, temelji na mnenju, da pozitivne izkušnje pripomorejo pri odvrčanju od kriminala (Ronel in drugi 2011).

Pozitivna kriminologija je relativno nov koncept, ki zajema perspektive tretmanskih teorij in modelov, katere se povezuje z socialnim vključevanjem ter pozitivno doživetimi vplivi, ki odvrčajo posameznika od kriminalnih in deviantnih dejanj (Ronel in drugi 2011).

Koncept pozitivne kriminologije je bil prvotno definiran kot aspekt pozitivistične-empirične kriminologije (Gottfredson 1987), kasneje pa sta ga Ronel in Elisha (2011) razvijala naprej na podlagi šole pozitivne psihologije, ki poudarja vpliv pozitivnih izkušenj na posameznika.

Pozitivna kriminologija se poslužuje tretmanov, ki jih posameznik doživlja kot pozitivne in ga distancirajo od deviantnega vedenja. Pozornost je usmerjena na izpostavljanje posameznika pozitivnim socialnim elementom, kot je dobrot, socialno sprejemanje itd. Metode pozitivne kriminologije se ne fokusirajo v zatiranje kriminogenih lastnosti posameznika, ampak izražanje in potenciranje njegovih pozitivnih psihosocialnih lastnosti – kar naj bi posameznika distanciralo od deviantnih vedenj. Pozitivna kriminologija skozi različne prijeme poudarja pozitivno izkušnjo posameznika, ki lahko potencialno odvrča od kriminalnega vedenja (Ronel in Elisha 2010). Za razliko od klasičnih modelov kriminologije se ne poslužuje represivnih tehnik za eradikaliziranje deviantnega vedenja posameznika.

Ena izmed aktualnih praks pozitivne kriminologije je program Vipassana meditacije.

5 PROGRAM VIPASSANA MEDITACIJE

Program Vipassana meditacije se je skozi zadnja desetletja začel uveljavljati kot rehabilitacijski tretman v zaporih. V nadaljevanju je zajet opis same meditacije, način izvajanja programa, način izvajanja tehnike ter pregled uvajanja programa kot rehabilitacijskega tretmana v zapore.

5.1 VIPASSANA

Dobeseden prevod besede Vipassana pomeni videti stvari, kot v resnici so.

Vipassana meditacija (v nadaljevanju VM) je starodavna meditacijska tehnika, ki naj bi jo pred 2500 leti učil Siddharta Guathama, poznan kot Buda. VM naj bi bila univerzalno zdravilo za trpljenje⁴. Z VM se posameznik osvobodi nezaželenih notranjih vzorcev, ki so vzrok negativnih misli, čustev in vedenj (Fontana v Ronel 2011, 5).

VM se je predajala iz roda v rod preko različnih učiteljev, danes jo uči S.N Goenka, ki je oblikoval program, kakršnega se - strogo uniformiranega - izvaja po vsem svetu (Ariel in Manahemi 1997).

Glavni trije elementi, ki jih pridobimo s prakso VM, so moralnost, pozornost in izkustvena modrost, ki izhaja iz samoopazovanja:

- Moralnost je izražena kot odsotnost kakršnegakoli dejanja, ki lahko povzroči trpljenje* drugemu živemu bitju, in kot aktivno delovanje v dobro drugih;
- Pozornost se nanaša na pridobivanje sposobnosti kontrole uma;
- Izkustvena modrost pa se nanaša na pridobivanje modrosti, ki jo posameznik pridobiva skozi proces meditacijskega samospoznavanja (Ronel 2011, 3).

---

⁴ Trpljenje se v okviru Budizma definira kot neželjena fizična in psihična stanja posameznika. Njegov izvor so negativni miselni vzorci, ki pozročajo negativna psihosocialna stanja, ta lahko vodijo v psihično ali fizično bolezen.

Tehniko VM je Modak (v Perelman 1995, 179) opisal kot mentalno opazovanje občutkov na telesu. Glavni cilj VM je povečanje mirnodušnosti in ravnovesja uma, še posebej v stresnih situacijah.

VM ne vsebuje religioznih pogledov in ideologij. Kljub temu, da zajema jedro Budizma, se ne uvršča pod organizirano religijo in ne zahteva konverzije (Meijer 1999). Primerna je za pripadnike vseh veroizpovedi kot tudi za ateiste, saj je univerzalna pragmatična metoda eradikalizacije trpljenja (Dhamma Organization).

5.2 POTEK PROGRAMA VM

Program VM traja deset dni.

Posameznik, ki želi sodelovati v programu, mora ob prijavi pristati na strog moralni kodeks (ki ga bo upošteval za obdobje trajanja programa), predpisani dnevni red meditacije in strogim pravilom programa. Urnik določa 10,5 ur meditacije dnevno. Dan se prične ob četrty uri zjutraj in zaključí ob devety uri zvečer (Dhamma Organization).

Kodeks vsebuje sledeče zaveze (nanašajoče se na čas trajanja programa):

- da udeleženci ne bodo ubijali, kradli in lagali;
- da ne bodo imeli spolnih odnosov;
- da ne bodo uporabljali nobenih intoksifikantov (prav tako).

Pravila pri izvajanju VM:

- udeleženci morajo spoštovati t.i. *plemenito tišino*, kar pomeni, da med njimi ni nikakršne komunikacije -verbalne, neverbalne, pisne itd, in sicer v celotnem obdobju trajanja programa (tudi v prostem času). Namen *plemenite tišine* je, da se meditatorji med seboj ne motijo. Tako je posameznik izoliran ter čim manj izpostavljen zunanjim vplivom. Meditatorji lahko komunicirajo z odgovornimi učitelji in upravljalci, vendar je zaželjeno, da je tudi ta komunikacija minimalna;
- posameznik za čas trajanja programa ne poseduje in ne uporablja telefonov, literature (pričakuje se, da ne brejo niti ne pišejo), torej nima nobenih stikov z zunanjim svetom;

- udeleženec ima točno določen meditacijski prostor;
- oblačila udeležencev naj bi bila skromna in preprosta;
- v času trajanja programa se od udeležencev pričakuje, da ne uporabljajo drugih tehnik samospoznavanja (meditacij, joge,...), z namenom, da doživijo čiste učinke VM;
- da udeleženci ne posedujejo katerihkoli religioznih predmetov (križ, talisman...);
- posameznik ne sme prinesiti svoje hrane, saj je ta preskrbljena s strani organizatorjev in je vegetarijanska;
- prostori, v katerih so nameščeni moški, so ločeni od bivanjskih prostorov žensk (Himmelstein 2010).

Upoštevanje pravil se skozi čas tečaja nadzoruje s strani vodilnih upravljavcev. Kljub strogim pravilom se udeležence spodbuja k vztrajnosti in potrpežljivosti. V primeru, da posameznik oceni, da se pravil ne more držati, lahko odstopi od tečaja, če pa jih krši, se lahko od njega zahteva da tečaj zapusti. Deseti, zadnji dan, se tišina prekine in udeleženci lahko komunicirajo med seboj, kar jim omogoči lažji prehod v vsakdanje življenje (Himmelstein 2010).

5.3 TEHNIKA VIPASSANA MEDITACIJE

Tehnika same meditacije se posreduje progresivno, preko avdio in videoposnetkov S.N Goenke. Sodelujoči učitelj na tečaju pa sproti preverja posameznikovo pravilno razumevanje in uporabljanje tehnike (Dhamma Organization).

Pri vsakem izvedenem programu VM sta prisotna dva oziroma trije izkušeni Vipassana učitelji. Prisotni so tudi drugi prostovoljci, ki skrbijo za neoviran potek tečaja in so ves čas na razpolago udeležencem za reševanje kakršnihkoli morebitnih nevšečnosti (prav tako).

Meditacija se izvaja sede na meditacijski blazini, po možnosti s prekrižanimi nogami, poravnanim hrbtom in zaprtimi očmi. Udeležence se spodbuja, da postopoma minimalizirajo fizične premike med meditacijo.

Prve trije dnevi meditacije so usmerjeni k izvajanju tehnike *anapane*, opazovanju diha. Ta čas je namenjen umirjanju in pridobivanju senzibilnosti uma ter ustvarjanju koncentracije. Ko

praktikant izvaja meditacijo, utiša in umiri svoj um, opazi nekontrolirani tok misli, ki se odvijajo v njegovi glavi. Poplavijo ga spomini, upi in strahovi. Po tridnevni bitki se um umiri, misli se razblinjajo (Himmelstein 2010).

Um tako postane rahločuten in senzibilen za vsa dogajanja na telesu. Na tej stopnji je posameznik pripravljen naučiti se tehnike Vipassane, ki se prakticira do konca programa. Vsak zvok, gibanje, vizija, okus, vonj, vse kar ima stik z telesom, avtomatično izzove določen občutek na telesu. Fizične pojave (pritisk, vročina, srbenje...), ki se ves čas odvijajo na našem telesu, vendar jih zaradi preokupiranosti uma ne zaznavamo, po VM tehniki, pozorno opazujemo brez reagiranja nanje (če nas srbi, se ne popraskamo). Vsak fizični pojav je na neki ravni povezan z umom. Opazovanje teh pojavov brez reakcije, je ključno za razumevanje človeškega vedenja ter prekinjanje vzorca nekontrolirane reakcije.

Z Vipassano se posameznik zave, da vse odvisnosti, trpljenja in sreča, niso povzročeni od zunanjih dejavnikov, ampak od naše reakcije na prijetne in neprijetne občutke, ki jih svet sproža znotraj telesa, ta diktirajo naša dejanja in stanja uma (Ronel 2011).

Opazujejo čustva kako pridejo in gredo; opazujejo bolečino kako pride in gre; opazujejo zadovoljstvo kako pride in gre in se zavedo skozi lastno izkušnjo (ne zgolj na intelektualni ravni), da nič ni parmanentnega. Sovrašstvo, strast, požrešnost, niso več abstraktni pojavi, ampak postanejo fizični občutki, ki jih posameznik doživlja skozi občutke na telesu. Z opazovanjem fizičnih občutkov, ki spremljajo ta čustva, in z razumevanjem njihove neparmanentne narave, človek lahko začne spreminjati navado slepe reakcije. Med poloma zatiranja in izražanja, leži tretja opcija, to je golo opazovanje in ne reagiranje pod vplivom, kar naj bi le-te s časom šibilo in v končni fazi pripeljalo do eradikalizacije negativnosti (Ariel in Manahemi 1997).

Od četrtega dne dalje se uvede t.i. »Sittings of strong determination«, trikrat dnevno prakticiranje enourne skupinske meditacije brez premikanja. Nereagiranje na potrebo po premikanju je razbijanje univerzalnega vzorca *dražljaja – reakcije*, ter s tem pridobivanje premoči nad lastnimi vedenjskimi vzorci, kar je osrednji smisel meditacije.

5.4 VIPASSANA V ZAPORIH

»Vsi smo zaporniki, zaporniki svojega uma, ujeti v strahove, jezo, strasti... Vsak človek je vsaj enkrat v življenju pomislil, da bi škodil tistemu, ki škodi njemu. Tanka je meja med svobodnimi in zaprtimi osebami, ki gledajo na svet izza rešetk. Iste stvari, ki ne prestopijo praga naših misli, so bile v njihovem primeru prestopljene z dejanji. Vseeno pa smo si podobni, znotraj naših misli smo vsi potencialni kriminalci« (Ariel in Manahemi 1997).

Približno sedemdeset odstotkov izpuščenih zapornikov v ZDA je v roku treh let ponovno aretiranih (Bureau of Justice Statistic n.d. v Himelstein 2010). Sodeč po visokemu odstotku povratništva lahko sklepamo, da popravni centri v Ameriki ne zagotavljajo prestopnikom primerne rehabilitacijske oskrbe, s pomočjo katere bi se lahko uspešno ponovno vklopili v družbo (A. Perelman 2012).

Zaradi neuspešnih poizkusov so v spodaj navedenih institucijah iskali nove pristope k rehabilitaciji prestopnikov. Pristop, ki se je izkazal za zelo uspešnega, je učenje meditativnih tehnik v zaporih. Raziskave na področju meditacije v zaporih so pokazale, da le ta izboljšuje mnoge psihosocialne funkcije, zmanjšuje stopnjo povratništva ter ima pozitiven vpliv na atmosfero v zaporu (Chandiramani in drugi v Himelstein 2010).

Prvi program VM v zaporu je bil izveden leta 1975 v Indiji, vendar se je šele dvajset let kasneje VM vzpostavila kot orodje socialne in zaporske reforme. Kiran Bedi, inšpektorica Generala Tihar zaporov, najstrožje varovanega in največjega zapora v Aziji, je prva predstavila program VM kot obliko reforme zapora in rehabilitacije prestopnika. Visoka stopnja uspešnosti programa, je bila spodbuda za implementacijo programa v Indijskih zaporih (Kela 2003). Zadnji 25 let se Vipassana meditacija, kot oblika rehabilitacijskega tretmana, uspešno izvaja v Indiji, Izraelu, Novi Zelandiji, Taivanu, Veliki Britaniji, Mijanmaru in ZDA.

Zapisi iz časa Bude govorijo o serijskih morilcih, ki naj bi se s tehniko VM spreobrnili v svetnike (Ariel in Manahemi 1997).

Tradicije se razlikujejo, kultura je drugačna vendar narava trpljenja ostaja univerzalna po celem svetu (prav tako). Trpljenje, vzrok vseh negativnih dejanj, je posledica neželenih vedenjskih vzorcev, ki se jih s pomočjo tehnik, kot je Vipassana meditacija, lahko eradikalizira.

Izvajanje programa VM v zaporu temelji na tehniki meditacije, kot jo uči S.N. Goenka in se v Ameriki odvija v okviru projekta »North American, Vipassana Prison Project«(članek). Navedeni postopek rehabilitacije traja deset dni in je brezplačen, ter tako primeren za vse vrste popravnih institucij. Vipassana tečajji so enaki po vsem svetu, ista pravila, isti urnik, ista navodila (prav tako).

Delavci, ki strežejo na tečaju so prostovoljci, ki so sami že opravili tečaj in želijo služiti drugim z namenom širjenja pozitivnih učinkov tehnike. Učitelj, ki ga dodeli S.N. Goenkra za čas tečaja, živi znotraj zapora, ter prav tako vodi tečaj prostovoljno. Od zaporskega osebja, ki sodeluje pri izvajanju samega programa, se pričakuje, da se pred izvedbo programa v zaporu tudi sami udeležijo programa VM (Dhamma Organization).

Programi VM so se izkazali za reformirajoče tudi v smislu izboljševanja same atmosfere v zaporu (Kela 2003), ter uspešne na področju rehabilitacije zapornikov.

6 EMPIRIČNI DEL

Skozi sekundarno analizo bom predstavila izsledke treh različnih študij s področja izvajanja programov Vipassana meditacije v zaporu. Študije zajemajo nekatere aspekte izvora problematike deviantnega vedenja (odvisnost od intoksifikantov, negativna duševna stanja, itd), ki so jih merili in preimerjali rezultate med različnimi tretmani, izvajanimi v okviru študije.

Skozi delno strukturirane kvalitativne intervjuje, sem dobila vpogled v aktualne tretmanske ukrepe v Sloveniji ter mnenja strokovnjakov glede implementacije programa Vipassana meditacije v slovenskem prostoru.

6.1 ANALIZA ŠTUDIJ

Izbrane sledeče študije obravnavajo rehabilitacijo zapornika na treh ravneh. Prva se osredotoča na psihosocialno raven, na indikatorje te ravni, ki so potencialni vzrok deviantnega vedenja ter so lahko tudi potencialni vir rehabilitacije prestopnika. Druga študija je izvedena na

ravni vplivov pozitivnega okolja na posameznikovo vedenje in vlogo le-teh v njegovi rehabilitaciji. Tretja študija pa se osredotoča na prestopnikovo odvisnost od intoksifikantov, kot potencialni vzrok za kriminalno vedenje ter v temu pogledu tudi kot potencialna možnost spreminjanja in obvladovanja neželenega vedenja prestopnika.

6.1.1 LONGITUDINALNA ŠTUDIJA VPLIVOV VIPASSANA MEDITACIJE

Prakso VM so kot rehabilitacijsko tehniko v okviru projekta »North American Vipassana Prison Project« prenesli tudi v zapore. Eno izmed raziskav učinkovitosti tovrstne prakse je vodila A. Perelman v Alabama Department of Corrections (v nadaljevanju ADOC) leta 2010. Program je bil izveden z namenom zmanjšanja nasilja ter povečanja dobrobiti zapornikov (Perelman in drugi 2012).

Raziskava je longitudinalna študija vplivov desetdnevnega VM tečaja na zapornike. A. Perelman in njena skupina so raziskovali psihološke in vedenjske vplive VM v maksimalno varovanem zaporu.

V primerjalni skupini so se posamezniki udeležili bolj konvencionalnih metod rehabilitacije kot je Kognitivni vedenjski tretman* imenovan »House of Healing« (v nadaljevanju HOH). HOH uporablja model 10-tedenskega formata majhne skupine in podobno kot VM dviguje stopnjo zavedanja (pozornosti), povečuje odprtost in samozavest. Udeležence oskrbi z naborom strategij za spopadanje s stresnimi situacijami. A. Perelman in drugi sodelujoči v raziskavi trdijo, da je VM konceptualno podobna Kognitivno-vedenjskem modelu rehabilitacije, saj se osredotoča na spremembo neželenih in deviantnih vedenj, kot so reaktivna agresija, izkrivljeno mišljenje, iskanje krivde zunaj sebe itd. Poleg tega je VM skladna z Good Lives Model (GLM), saj ima le-ta za cilj povečevanje osnovnih pozitivnih vedenj, kot so notranji mir, ljubezen, radost itd (Perelman in drugi 2012).

Analize so primerjale samoanalize zapornikov ter vedenjske indekse. Raziskava je trajala eno leto in je zajela tri ponovitve s tremi različnimi skupinami. Prva raziskava je bila izvedena oktobra 2007, druga aprila 2008, ter tretja novembra 2008. Udeležba v študiji je bila prostovoljna. Skupaj je raziskava zajela 127 zapornikov, od teh je bilo 60 udeležencev VM in 67 udeležencev HOH (prav tako).

Samoanalize udeležencev obeh skupin so bile zbrane trikrat; pred samo študijo, direktno po deset dnevni VM, ter eno leto po tečaju. Institucionalne podatke - prekrške, segregacije itd.- so zbrali za preteklo leto ter jih spremljali skozi tekoče raziskovalno leto (prav tako).

Rezultati raziskave so pokazali :

- Udeleženci VM so pokazali povečano stopnjo samozavesti in pozornosti;
- VM udeleženci so povprečno dosegli višje ravni pozornosti glede na primerjalno skupino;
- da so VM tako takoj po tečaju, kot tudi leto dni kasneje, imeli znatno povišano emocionalno inteligenco v primerjavi z rezultati začetnih samo poročil, medtem ko primerjalna skupina na tem področju ni kazala nobenih sprememb;
- nobeden od pristopov ni imel signifikantnega vpliva na situacijsko jezo posameznika;
- VM udeleženci znatno nižjo stopnjo razpoloženeskih stisk od primerjalne skupine, ter povečano zmožnost soočanja s čustvenimi stiskami (prav tam).

31 zapornikov, ki so sodelovali v VM je po tečaju odgovorilo na kratek vprašalnik. Od teh 31 so vsi izkušnjo VM tečaja ocenili kot »precej« ali »zelo koristno izkušnjo«. 30 jih je opredelilo svoj trud in vložek v meditacijo kot »precejšen« ali »zelo velik«. Skoraj vsi participanti (29) so poročali, da so se naučili »precej« ali »veliko« ter večina (20) je mnenja, da je »precej verjetno«, da bodo z prakso VM nadaljevali (prav tam).

Rezultati analize vpliva VM so, po mnenju sodelujočih, vredni nadaljnih raziskav. Glede na to, da je raziskava primerjala dva programa, ki temeljita na podobnih principih, so rezultati študije še bolj spodbujajoči in govorijo v prid VM (prav tam).

6.1.2 PRAKSA POZITIVNE KRIMINOLOGIJE: VIPASSANA PROGRAM V ZAPORU

Druga obravnavana študija je bila izvedena decembra 2006 v zaporu Hermon v Izraelu. Študija ni bila usmerjena na same vplive Vipassana meditacije na sodelujoče, fokusirala se je na kontekst unikatne 'postavitve' tečaja in vpliva le-te na tečajnike .

Raziskava je zajela 22 sodelujočih zapornikov, ki so se udeležili tečaja prostovoljno kot del rehabilitacijskega procesa.

Raziskovalna metoda uporabljena v raziskavi, je bil poglobljen, delno strukturiran individualni intervju, ki so ga prirejenega, ponovili trikrat skozi različne časovne stopnje raziskave. Vsi intervjuji so bili izvedeni kot odprt pogovor, v katerem so smernice priskrbele začetno iniciativo (Patton, 1990; Shkedi, 2003). Intervjuji so torej potekali na treh točkah: nekaj dni pred začetkom tečaja, takoj po zaključku tečaja, ter tri ali štiri mesece po zaključku tečaja (Ronel in drugi 2011).

Rezultati zajemajo štiri glavne teme:

-zaznana dobrot: tečaj so izvajali prostovoljci, ki so skozi čas trajanja tečaja živeli v zaporu. Participanti VM so vedeli, da so se ti ljudje prostovoljno prijavili na tečaj, z namenom, da jim strežejo in jim omogočijo učenje VM. Zaporniki so tovrstno dejanje prostovoljstva zaznali kot dokaz resnične dobrote, kar je v njih stimuliralo željo po altruističnih dejanjih. Več participantov je poudarilo, da je bila ta izkušnja edinstvena, da še niso doživeli, da bi tujec želel pomagati na takšen način brez pričakovanj. To je v njih vzpodbudilo čustva, ki jih v zaporu redko doživijo -presenečenje, navdušenje, zmedenost in hvaležnost. Občutek, da jih prostovoljci spoštujejo in sprejemajo, ne da bi jih sodili zaradi preteklih zločinov, je v zapornikih vzbudil občutek moralne obligacije do drugih. Ločnica mi (kriminalci)/oni (širša družba), ki je pri zapornikih dokaj pogost pojav, se je z VM oslabila. Skozi proces VM so prostovoljci služili kot vzor pravilnega vedenja in naravnosti. Pri participantih so vzpodbudili občutek, da so dolžni se odkupiti prostovoljcem, kar lahko naredijo z transformacijo svojega vedenja.

-pozitivni odnos z osebjem zapora: Med samim tečajem VM so participanti prehajali krizna obdobja in borbe z samim seboj. Kar nekaj osebja, ki niso bili prostovoljci VM, je zapornike med VM močno podpiralo. Po zaključku tečaja, so nekateri od zapornikov doživljali nenavadno pozitivna čustva do osebja zapora. Zavedli so se njihove vloge ter namenov, za kar so čutili hvaležnost. Prav tako so se zavedli podpore, ki so jo dobili od osebja že pred tečajem. Nekateri participanti so doživeli upadanje ločnice med njimi in osebjem, razvili so večje zaupanje in odprtost do osebja.

-pozitivna socialna atmosfera: Vipassana je individualen, samo-practiciran proces, ki se odvija v skupini. Skupina je skozi čas tečaja omejena na prostore in urnik, kar pomeni, da

skupina intenzivno obkroža posameznika dan in noč. Participanti skupaj jedo, spijo in meditirajo. Kljub temu, da jim ni dovoljeno komunicirati med sabo, se v skupini oblikuje unikatna socialna atmosfera. Zavedanje, da vsi člani skupine preživljajo podobno izkušnjo, jih globoko poveže z empatijo in sočutjem. Vedenje, norme in vrednote te skupine korespondirajo z samo VM. Delno se ta atmosfera obdrži tudi po tečaju. Biti del te atmosfere je na zapornika delovalo pozitivno kot podpora in občutek nadaljnega samorazvoja ter negovanja pozitivnih lastnosti in vrednot.

-premagovanje preizkušnje: uspešna zaključitev tečaja je bil pomemben dosežek za vse participante. Večina teh je imela le malo izkušenj z premagovanjem tovrstnih izzivov. Po njihovih izkušnjah že pri manj zahtevnih nalogah, ki zahtevajo določeno stopnjo samodiscipline, niso bili uspešni. V temu primeru jim je struktura tečaja in podpora prostovoljcev pomagala preseči krizne trenutke. Participantom je ta dosežek dal nov zagon in občutek zmožnosti doseganja zastavljenih ciljev. Skozi intervjuje so raziskovalci razbrali, da so zaporniki razvili stopnjo samo kontrole impulzivnih reakcij in se zavestno odločajo za bolj pro-socialno vedenje (prav tam).

Odkritja sekundarnih virov raziskave so pokazala:

- signifikanten pomen prostovoljstva in njegov vpliv na zapornike. Prostovoljci so služili zapornikom kot vzor, po njih so se zgledovali in jih želeli posnemati;
- namen mnogih rehabilitacijskih tretmanov je razvijanje dobrote, empatije in dviganje zavesti pri participantu. Študija je pokazala, da k doseganju tega cilja lahko prispeva vključevanje prostovoljstva, saj le ta vzpodbuja razvoj pozitivnih čustev do sebe in okolja;
- nastanitev tečaja zahteva precej nekonvencionalne in neformalne odnose med participanti. Manjšanje distance med zaposlenimi in zaporniki, je v zapornikih vzbudilo občutek enakopravnosti in zaupanja;
- vipassana tečaj je participante osvobodil vlog zapornikov, ter jih postavil v vlogo študenta meditacije. Povezal jih je kot ljudi, ki skupaj prestajajo izkušnjo meditacije in notranje transformacije;

- distanca med participanti se je zmanjšala in vzpostavila se je neformalna atmosfera brez hierarhične strukture. Vsakodnevno etiketo zapornikov je zamenjala etiketa meditatorja. Kot pričakovano so te dejavniki imeli transformirajoči vpliv na sodelujoče;
- uspešna zaključitev programa, je zaporniku dala občutek moči ter samo-kontrole. Participanti so bili po zaključenem tečaju mnenja, da so razvili zavedanje odgovornosti za svoje življenje ter moč premagovanja impulzivnih reakcij;
- opazna izboljšava odnosov med zaporniki in zaposlenimi je pripomogla k bolj pozitivni socialni atmosferi, pomembni za uspešno izvajanje rehabilitacijskih tretmanov;

Vse opažene spremembe pri raziskavi ustvarjajo kumulativno pozitivno izkušnjo, za katero se predvideva, da ima rehabilitacijski vpliv na zapornike (Ronel in drugi 2011).

6.1.3 MEDITACIJA IN ODVISNOST INTOKSIFIKANTOV MED ZAPORNIKI OD

V študiji so raziskovalci ocenjevali učinkovitost programov VM pri rehabilitaciji odvisnikov.

Raziskava se je osredotočila na učinke VM na znižanje uporabe intoksikantov po izpustitvi iz zapora. Zajemala je devet ponovitev programa VM znotraj časovnega okvirja petnajstih mesecev. Sodelujoči v primerjalni skupini so se udeležili običajnih rehabilitacijskih tretmanov. Podatke so raziskovalci zbirali na treh točkah - teden pred začetkom tečaja, po zaključku tečaja in šest mesecev po zaključku tečaja. Metoda zbiranja podatkov so bile samoanalize, ki so zajemale področja uporabe opojnih substanc ter mentalna stanja participantov (Perks in Marlatt 2006).

Rezultati so pokazali:

- Zmanjšali so se problemi in negativna psihična stanja, ki so se običajno pojavljala v kontekstu alkoholiziranega stanja;
- signifikantno spremembo pri VM skupini glede upada uporabe intoksifikantov. Rezultati VM so pokazali nižjo stopnjo uporabe marihuane, kreka, kokaina, alkohola ter negativnih

posledic povezanih z alkoholom, tako v primerjavi z začetnimi podatki, kot tudi glede na primerjalno skupino;

-VM skupina je pokazala višjo stopnjo samokontrole v povezavi z konzumiranjem alkohola ter višjo stopnjo optimizma (prav tam).

Rezultati obetajoče kažejo na pozitivne učinke VM in uspešnost na področju zdravljenja odvisnosti ter izboljšanja psihosocialnih funkcij.

6.2 ANALIZE INTERVJUJEV

Z namenom pridobivanja informacij glede tretmanov, ki se uporabljajo v Sloveniji, ter mnenja strokovnjakov glede programa Vipassana meditacije, sem opravila tri intervjuje v različnih ustanovah.

Raziskovalno vprašanje, na katerega odgovor sem iskala skozi pogovore z strokovnjaki na relevantnem področju, je bilo: »Ali je implementacija programa Vipassana meditacije izvedljiva v Slovenskem prostoru.«

Intervjuji so bili samo delno strukturirani, saj sem tako dobila širši vpogled v njihovo delo na področju rehabilitacije ter njihovo mnenje o možnosti izvedbe programa VM v Slovenskem prostoru. Spodaj navedene ugotovitve so subjektivna mnenja strokovnjakov z večletnimi izkušnjami dela s prestopniki.

6.2.1 INTERVJU 1: STROKOVNI PEDAGOG V ZAVODU ZA PRESTAJANJE KAZNI LJUBLJANA

Tretmani v Slovenskem zaporskem sistemu so individualizirani glede na posameznikovo preteklost, socialno okolje, varnostno oceno in psihološko stanje. Prilagojeni so potrebam posameznika in odvisni od njegove volje, pripravljenosti sodelovanja ter želje po spremembi. Posamezniku je z zaporno kaznijo odvzeta njegova prostost, ne pa tudi svoboda odločanja glede izbire rehabilitacijskih tretmanov.

Namen tretmanov je posameznikov uvid v lastno problematiko ter posledično želja po spremembi, z željo po uspešni rehabilitaciji in ponovni integraciji v družbo.

Cilj rehabilitacije je uspešen ponovni vstop posameznika v družbo in delovanje v njej, torej, da se posameznik ne vrne k kriminalnim dejanjem in da ne ogroža varnosti družbe.

Objektivnih meril, s katerimi bi spremljali realizacije tovrstnih ciljev, nimajo. Edini pokazatelj uspešnosti je stopnja povratništva, ki pa je, v slovenskih zaporih zelo visoka, kar pa je tudi odraz socialno-političnih razmer v družbi.

V velikem številu so povzročitelji kriminalnih dejanj pod vplivom intoksifikantov, zato je radikalizacija v primerih lahko ključ do uspeha.

Pogoj za spremembe na področju rehabilitacije zapornikov pa so tudi prostorske reforme, saj so sedaj zapori prepolni. V objektu Ljubljanskega zapora, namenjenega 124 osebam, je trenutno nameščenih več kot 200 oseb.

V zvezi z implementacijo programa -Vipassana meditacije meni, da bi bilo potrebno:

- izobraziti strokovne sodelavce
- sodelovati z zunanjimi institucijami
- izvesti prostorske spremembe.

Problematičen del programa VM vidi v strogi izolaciji participantov, saj meni da je le-ta nemogoča, ker mora posameznik biti na razpolago kazenskim organom. Problem vidi tudi glede varnosti, saj niso vsi prestopniki sposobni oziroma primerni za delo v skupini.

Sprva bi lahko uvedli VM v odprtih oddelkih, kjer bi bila možnost izvajanja programa po njegovem mnenju v tem trenutku najbolj realna.

Glavno oviro pa tudi za implementacijo VM predstavlja prostorska kriza.

Edini realni način delne integracije VM vidi v tem, da se sam program poglobljeno predstavi znotraj same institucije zapora ter se posamezniku ta program ponudi kot možno obliko tretmana po odsluženi zaporni kazni.

VM je po njegovem mnenju zaželjena oblika rehabilitacije zapornika, vendar meni, da glede na rigidnost strukture in zaostrenost pogojev zaradi finančne krize, v tem trenutku ni realna.

Kljub precej črnogledi perspektivi v zvezi z implementacijo programa VM, sogovornica meni, da bi bila izvedljiva, če bi se našel posameznik, ki bi trdno verjel v pozitivne učinke tega programa in vztrajno ter potrpežljivo pristopil k uvajanju programa v slovenske zapore.

Meni pa, da bi bila tovrstna implementacija učinkovitejša in hitrejša, če bi ideja zanjo prišla z vrha hierarhične strukture institucije.

6.2.2 INTERVJU 2: PODSEKRETAR GENERALNEGA URADA ZA IZVRŠEVANJE KAZENSKIH SANKCIJ)

Pogovor je potekal precej bolj odprto. Po kratki predstavitvi programa VM in obravnavanih študij je podala svojo refleksijo glede povedanega. Temu so sledila nekatera vprašanja s področja aktualnih tretmanov v slovenskih zaporih, katerih ne bom ponovno izpostavljala, saj so le-ta vidna že iz prvega intervjuja, ter vprašanja glede implementacije programa VM.

Mnenja, da v primeru, če se rehabilitacijski program, ki se ga želi na novo implementirati, s strani stroke, prepozna kot potencialno uspešen, rigidna struktura totalne institucije kot je zapor (natančno določeni dnevni red), ne bi smela biti nepremostljiva ovira pri izvajanju.

Program VM je izvedljiv v slovenskem prostoru, saj sistem teži k odprtosti ter implementaciji čimvečjega števila novih programov. Sistem želi ponuditi posamezniku na voljo čim večje število programov, med katerimi se sam svobodno odloča. S to svobodno izbiro programa, sam rehabilitacijski postopek dobi novo razsežnost, saj posameznik v program vstopa na lastno pobudo in je torej sama želja po spremembi in uspehu že apriori večja.

Potencialne ovire bi lahko bile:

-nepoznavanje meditacijskih metod v našem prostoru bi lahko bil problem tako pri izvajanju s strani institucije, kot pri sami participaciji s strani zapornikov. Poglobljena predstavitev in iskanje načinov novačenja programa, bi bili potrebno za uspešen preboj tovrstnih ovir.

-pomanjkanje in preobremenjenost kadra, pri uvajanju programa.

-pomankanje motivacije kadra, višanje le-te bi lahko bilo izvedeno z participacijo samega kadra v programu VM. Če bi kader, ki bi sodeloval v okviru takega programa, čutil afilicijo ter posledično motivacijo za samo uvedbo programa, bi bila koordinacija tovrstne implementacije olajšana.

Slovenski zaporji se prostorsko in arhitektonsko razlikujejo, zato ocenjuje, da vsi ne bi bili primerni za izvajanje programa VM. Kot potencialno primerne je izpostavila Zavod za prestajanje kazni zapora Dob pri Mirni.

Glede na hierarhično strukturo zaporske institucije, bi implementacija programa potekala na pobudo podanega mnenja strokovne službe, ki bi v sodelovanju z varnostno službo podali oceno in predlog generalnemu direktorju. Če bi ta prepoznal program kot potencialno uspešen, bi nadaljna pobuda tekla od njega do izbrane potencialne lokacije. Tej lokaciji bi podali predlog in jih prosili za mnenje. Umestitev programa bi bila možna z privolitvijo vodstva posamezne lokacije. Le-to bi moralo prepoznati program kot potencialno uspešni tretman, ki bi v okviru njihove institucije lahko bil izveden.

6.2.3 INTERVJU 3: DIREKTOR ZAVODA ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA IG

Zavod za prestajanje kazni zapora Ig ima precej rehabilitacijsko ugodno klimo. Nameščen je v ugodno okolico (ob parku), pomembno pa je tudi omeniti, da je malo zapornikov (šestdeset) in so ženskega spola. Prestopnice niso omejene na svoje celice in se prosto gibljejo v okviru zapora. Vse to so dejavniki, ki ključno spreminjajo klimo in strukturo zapora.

Zavod nudi vrsto raznoraznih aktivnosti doživljajskih vsebin. Prestopnicam želi omogočiti čimveč raznovrstnih aktivnosti, ki jih v skoraj vsem obsegu izvajajo zunanji sodelavci.

Sogovornica je mnenja, da je čas kvalitetno strukturiran, zapolnjen z življenjskimi vsebinami, za prestopnika pomemben, saj pozitivno vpliva na njegovo psihosocialno stanje ter zmanjšuje negativna, odklonska vedenja.

Izvajanje programa VM na Igu po njenem mnenju ne bi bilo mogoče saj:

- povpraševanje znotraj zapora teži k vsebinam z bolj dinamično strukturo;
- prestopnice se ne bi bile pripravljene odreči »svobodi« telefonskih stikov, ki so jim neomejeno omogočeni; ne bi bile pripravljene prekiniti stika z zunanjim svetom za obdobje desetih dni.
- v preteklih izkušnjah z tovrstnimi tehnikami (omenjena je bila joga), se je znotraj same zaporske subkulture oblikoval razkol med sodelujočimi in nesodelujočimi – sodelujoče so bile stigmatizirane, označene za »čudne«. Zaradi stigme, ki jo prestopnice tako ali tako že nosijo, je mnenja, da se ogibajo situacij, ki bi jih še dodatno stigmatizirale. Življenje v zaporu z majhnim številom zapornic primerja z

življenjem na vasi, vsak njihov korak je opažen, prepoznan in označen. Zato se raje držijo ustaljenih, bolj konvencionalnih, manj »tveganih« metod.;

- zapor na Igu nima prostorske kapacitete, kjer bi se lahko izoliralo del prestopnic za čas trajanja programa;
- prestopnice so vezane na delavne pogodbe in jim časovno to ne bi dopuščalo sodelovanja v tovrstnem programu;

Sogovornica meni, da je, da je tovrstni program bolj primeren v represivnih režimih. Izvajanje programa VM na tej lokaciji v temu trenutku ne bi bilo mogoče.

6.2.4 UGOTOVITVE

Iz pogovoru z Podsekretarko Generalnega urada za izvajanje kazenskih sankcij je razvidno, da bi bila implementacija programa VM iz pravno-formalnega vidika izvedljiva. Kljub rigidni hierarhični strukturi zaporskega sistema, bi v primeru, da stroka program oceni kot potencialno uspešen, izvedba programa bila mogoča.

Slovenski sistem teži k odprtosti ter implementaciji čimvečjega števila novih programov, zato so nove, empirično dokazano uspešne oblike rehabilitacijskih tretmanov, zaželjene.

Glavna ovira pa bi lahko bila pomanjkanje razpoložljivega kadra in prostora za izvajanje programa.

V primeru, da bi se našla oseba znotraj kazenskega organa, ki bi program prepoznala kot potencialno uspešen, bi implementacija programa potekala na pobudo podanega mnenja strokovne službe v sodelovanju z varnostno službo. Ocena in predlog bi se podala generalnemu direktorju, če bi tudi ta prepoznal vrednost programa, bi nadaljnja pobuda tekla do potencialne lokacije. Na tej lokaciji bi ocenili izvedljivost in pripravljenost izvajanja programa.

Kot odgovor na raziskovalno vprašanje bi zaključila z trditvijo, da v slovenskem prostoru obstaja realna možnost za imlepentacijo programa Vipassana meditacije.

7 SKLEP

Udarci povzročajo nadaljnje udarce, dobrota vodi v dobroto, itd. Instinktivne reakcije dobrote in simpatije tako določajo neke vrste elementarno recipročnost, ki predstavlja polje razvoja, ki je za rehabilitacijo osnovnega pomena. Človek ni »po naravi« niti dober niti slab, zato se osebnost posameznika razvija v smeri, ki jo negujemo.

Sporna je domneva, da zapor lahko pozitivno vpliva na posameznika. Vprašljivosti te predpostavke se je zavedal že Nietzsche (Morin):

»Pristno girzenje vesti je prav med zločinci nekaj skrajno redkega; ječe, kaznilnice niso nedra, v katerih bi posebno rada rasla ta vrsta glodajočega črva«

Prvi pogoj za rehabilitacijo je zavedanje svoje napake. To, kar je v glavnem mogoče doseči z kaznijo pri ljudeh in živalih, je povečanje strahu, izostrenje pameti, obvladovanje želja: kazen s tem kroti človeka, vendar ga ne dela boljšega. Bolj pogosto kot ne, kriminologija poudarja negativne aspekte prestopnikovega življenja, ki se jih povezuje z deviantnim vedenjem in kriminaliteto.

Glede na ugotovitve raziskav, da klasični rehabilitacijski programi v večini niso uspešni in da zapor v določenih primerih posameznika še dodatno kriminalizira, pripomore k razvoju agresivnega, sovražnega vedenja t.i. »sekundarni deviantnosti«, se pojavlja potreba po novih bolj učinkovitih rehabilitacijskih programih.

V nasprotju z navedenim, pozitivna kriminologija poudarja pozitivne aspekte, ki naj bi posameznika odvrčali od kriminalnih dejanj. VM je ena izmed praks pozitivne kriminologije. Narejene so bile mnoge raziskave, ki so pokazale da program VM zmanjšuje stopnjo povratništva, depresijo, anksioznost, sovražnost ter povečuje kooperativnost zapornikov do osebja.

Vplive VM lahko strnemo na treh ravneh:

-socialni: VM tečaj je povečal občutek vključenosti participantov, saj so bili sprejeti ne glede na pretekla dejanja (z strani prostovoljcev); podiranje meja med osebjem in zaporniki; oblikovanje podpornih skupin v zaporu;

-individualni: z izkušnjo Vipassane so zaporniki dobili vpogled v svojo notranjost, povečano pozornost (mindfulness), samokontrolo, itd;

-spiritualni ravni: celotna izkušnja VM se fokusira na manjšanje egocentričnosti in večanje sočutja in empatije.

Tretman naj bi odkrival in krepil pozitivne človeške potenciale, posamezniku pomagal na poti samouresničitve, samoakualizacije in osebne rasti. Obsojencu naj bi pomagal pri tranziciji in reintegraciji v družbo, in sicer na način, ki ne ogroža človeškega dostojanstva in samospoštovanja. Mnogi tretmanmi so se v tem pogledu izkazali za neuspešne, program Vipassana meditacije pa se je tudi znotraj tega okvirja izkazal za uspešnega in zato vrednega nadaljnega preučevanja.

Zaradi izrednega potenciala programa, sem v okviru diplomske naloge želela dobiti oceno strokovnjakov glede implementacije le-tega v slovenskem prostoru. Skozi kvalitativne intervjuje z strokovnimi delavci, s področja rehabilitacije zapornikov, sem dobila strokovno mnenje o tej tematiki.

Glavni filter, pri implementaciji programa VM v Sloveniji, bi bila prostorska omejitev. Glede na prostorske kapacitete zavodov bi se določilo potencialno lokacijo. Implementacija programa bi torej bila izvedljiva, vendar ne povsod. Za samo implementacijo pa bi se moral najti nekdo, ki bi imel dovolj elana, vztrajnosti in potrpežljivosti za izpeljavo le-te. Obstaja skrb, kako bi zaprta slovenska družba sprejela tovrstno tehniko, vendar pa bi se, po mnenju intervjuvancev, tudi na tem področju z ozaveščanjem in izobraževanjem lahko odpravilo negotovosti in odpor.

Mnogi teoreti so mnenja, da je rehabilitacija zapornika samo "papirnata iluzija". Kljub tem ugotovitvah na podlagi rezultatov sekundarnih analiz študij menim, da program VM - kot oblika rehabilitacijskega tretmana - te ugotovitve postavlja pod vprašaj. Ravno zato bi bil program vreden nadaljnega preučevanja. Menim, da se je skozi nalogo izkazalo, da bi implementacija tega programa v zaporski sistem lahko bila prekinitiv "boja z mlino na veter" na področju rehabilitacije zapornikov.

9 LITERATURA

Ariel, Eliona in Ayelet Menahemi. 1997. *Doing time, doing Vipassana*. Dokumentarni film. Indija: Karuna films Ltd.

Brinc, Franci. 2000. »Zapor za koga, kako, s kakšnim ciljem in za kakšno ceno«. *Revija Varstvoslovje* 2 (3): 229—238.

Foucault, Michel. 2004. *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Založba Krtina.

Gartner, Boštjan. 1992. Evropska zaporska pravila in tretmanska ideologija. *Penološki bilten* 10 (2): 50—127.

Haralambos, Michael in Martin Holborn. 2001. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: državna založba Slovenije.

Himmelstein Samuel. 2011. Meditation Research: The State of the Art in Correctional Settings. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 55 (4): 646—661.

Ivanc, Mojca. 2004. *Vloga zapora v sistemu nacionalne varnosti Republike Slovenije*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kanduč, Zoran. 1993. Problematična »problematičnost« zločina in kazni. V *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, ur. Andrej Klemenc, Marjana Kokot, Andrej Lukšič, Igor Lukšič, Igor Pribac, Darij Zadnikar in Darja Zorc, 13—25. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani.

Kela, Akanksha. 2003. *Vipassana Meditation: its Role in Prison Reform and Reintegration of Prisoners into Society*. Dostopno prek: <http://www.vridhamma.org/Role-In-Prison-Reform> (19. september 2012).

Marlatt, Alan, Mary Larimer, Arthur Blume in Tracy Simpson. 2006. *The Effects of Vipassana Meditation and Other Rehabilitation Programs on Alcohol and Drug Relapse and Criminal Recidivism*. Dostopno prek: <http://www.prison.dhamma.org/NRFProposal.pdf> (19. september 2012).

Meijer, Lucia. 1999. Vipassana Meditation at the North Rehabilitation Facility. *American Jails Magazine*. Dostopno prek: <http://www.prison.dhamma.org/AJart99.pdf> (19. september 2012).

Morin, Lucien. 1993. O vzgoji in izobraževanju v zaporih. V *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, ur. Andrej Klemenc, Marjana Kokot, Andrej Lukšič, Igor Lukšič, Igor Pribac, Darij Zadnikar in Darja Zorc. 43—59. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani.

Parks, George in G. Alan Marlatt. 2006. Mindfulness Meditation and Substance Use in an Incarcerated Population. *Psychology of Addictive Behaviours* 20 (3): 343—347.

Parks, George. 2003. *The University of Washington Vipassana Meditation Research Project at the North Rehabilitation Facility*. Dostopno prek: <http://www.prison.dhamma.org/amjarticle.pdf> (19. september 2012).

Perelman, Abigayl, Sarah L. Miller, Carl B. Clements, Amy Rodriguez, Kathryn Allen in Ron Cavanaugh. 2012. Meditation in a Deep South Prison: A Longitudinal Study of the Effects of Vipassana. *Journal of Offender Rehabilitation* 51 (3): 176—198.

Podpečan, Tjaša. 2006. *Družbena reintegracija odvisnikov in odvisnic od nedovoljenih drog v Sloveniji*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Ronel, Natti, Noa Frid in Uri Timor. 2011. The Practice of Positive Criminology: A Vipassana Course in Prison. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 18 (10). Dostopno prek: <http://ijo.sagepub.com/content/early/2011/10/18/0306624X11427664.abstract?rss=1> (19. septembra 2012).

Ronel, Natti in Ety Elisha. 2011. A Different Perspective: Introducing Positive Criminology. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 55 (2): 305—325.

Skalar, Vinko. 1978. *Tretman*. Ljubljana: Razmnoževalnica oddelka za pedagogiko.

Šušelj, Erika. 2009. *(Re)socializacija osebe v zaporskem sistemu*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Zebec-Koren, Marko. 1993. Kako (tudi) misliti resocializacijo. V *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, ur. Andrej Klemenc, Marjana Kokot, Andrej Lukšič, Igor Lukšič, Igor Pribac, Darij Zadnikar in Darja Zorc, 65—82. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani.

PRILOGE

PRILOGA A: TRANSKRIPT PRVEGA INTERVJUJA

Kakšnih njegovih rehabilitacijskih tretmanov se poslužujete v vaši instituciji?

Ko dobimo zaprto osebo poleg formalnosti evidentiranja in zbiranja podatkov o njegovi morebitni kriminalni preteklosti, ga vključimo v skupinsko in individualno delo, delo katero vodi strokovni delavec v sodelovanju z varnostno službo. Varnostna služba oceni njegovo varnostno situacijo, kar se tiče nevarnosti, begosumnosti. Tretmani so določeni zgolj na podlagi posameznika, če ima ta potrebo in voljo. Lahko se posameznika vključi v psihološki tretman. Ljudi z nasilnimi nagnjenji vključujemo zunaj zavoda, v društvo za nenasilno komunikacijo, kjer dobimo povratno informacijo glede njihove odločenosti in angažiranosti.

Vsi tretmani, ki jih vodi pristojni strokovni delavec, se na koncu združijo in se začrta program za posameznika-dela z posameznikom glede na njegove potrebe. Prvo je da bivanje v tem prostoru, ki normalno je omejen, sprejme brez težav, brez problemov. Posameznika se usmerja, da ko pride ven je seznanjen za reševanje določenih problemov. Smo v stiku tudi z zunanji institucijami kot so za socialno delo in take institucije, da se vključi pri njih.

Kakšen je po vašem mnenju namen tretmanov ki jih izvajate?

Uvid v lastno problematiko in na podlagi tega pač da se vključi na normalen način v družbo ko prestane svojo kazen. Z željo in ciljem da ko bo prestal kazen, da bo imel neki uvid v to kar je storil, za kar mu je bila vzeta prostost-ne svoboda, to je bistvena razlika. Da bi se poskušal vključiti na čimboljši način, da se ne bi vračal.

Kateri so cilji tretmanov?

Cilj je da se ne vrača nazaj, na žalost pa je procent povratnikov v Sloveniji zelo zelo visok. Posebno v zadnjih letih zaradi družbeno socialnih političnih zadev, ki se dogajajo v naši državi.

Ali tretmani pokrijejo zastavljene cilje?

Tako, če smo čisto realni. Mi delamo in uporabljamo vse mogoče instrumente da to se ne bi zgodilo. Zadnjo besedo ima vedno posameznik. Mi tukaj mu nudimo vse mogoče, da bi dosegel te cilje. Zadnjo besedo bo vedno imel on, on je svoboden reči ja ali pa ne. Če reče ja ,

ok, gremo v to. Če reče ne, ne bo nič hudega, gre na golo prestajanje kazni in bo tukaj toliko časa, kot ti je sodišče določilo. Potem greš ven in, hm ja, to je tvoja stvar kako boš to naredil.

Ali merite stopnjo uspešnosti tretmanov?

Ne tukaj ne moreš govorit v merilih stopenj uspešnosti pa to. Vidiš sam recimo, kako se vključi in kako aktivno vlaga recimo v to. Nekateri več nekateri manj, tudi na podlagi njihovih sposobnosti in celega njegovega »background-a« iz katerega je prišel. Nekateri pridejo tudi z nižjim inteligenčnim kvocientom in izobrazbo in take stvari. Zaradi tega so manj dovzetni. Tukaj ne merimo, ne beležimo, ne ocenjujemo. Posameznika ko prestane kazen, ko prestopi prag zavoda, se več ne spremlja. Če je nekdo v zaporu in se vrne drugič pomeni da nekje smo. Se vrne drugič, se vrne tretjič, se vrne četrtič. Mislm ok, mi bomo vedno mu ponudli, ga usmerli, ampak so večinoma naravnani negativno proti tem tretmanom. Reče, ma ja sej bom, samo rezultatov ni.

Kakšen je odnos zapornikov do tretmanov?

Stvar je v tem, nekdo ki pride prvič, kaznivo dejanje je storil iz določenih razlogov, lahko se mu bo zdelo zanimivo in se bo vključil. Nekdo, ki je pa že drugič, tretjič, v zaporu bo prišel noter in rekel, » to me ne briga«. Je pa tukaj določena igrice, ki jo nekateri povratniki dobro poznajo, - če se bodo vključili zaradi določene osebne problematike, bodo deležni določenih ugodnosti . So določeni , ki imajo te izkušnje in znajo, se vključijo sem in tja - bom hodil na sestanke skupine, opravljal razgovore s strokovnim delavcem, se bom vključil v delo, ne bom povzročal problemov, bom delal, lahko se zaposlijo interno v zavodu. On ima že izračunano višino kazni in že ve kdaj bo lahko zaprosil za določene ugodnosti oziroma omilitev režima in potem je lahko tudi pogojno ali predčasno odpuščen.

Ali so po vašem mnenju intoksifikanti velikokrat vzrok za kriminalno dejanje?

Nedvomno je vzrok velikega števila kaznivih dejanj z elementi nasilja in to je gotovo problem in posledica raznih odvisnosti. Droga in nasilništvo, predvsem pa alkohol in nasilje v družini.

Kakšen vpliv ima prizonizacija na rehabilitacijo posameznika?

Ko razvrščamo novoprišlega ga skušamo namestiti v večjo sobo ali v dvojčke. Ko ga vključujemo v življenje tukaj notri, nedvomno pozitivnih sostanovalcev tukaj ne bo imel. Od njega je odvisno, če bo pristal na določene negativnosti ali ne. Odvisno je od posameznika.

Kakšni so vaši plani za prihodnost ali vidite prostor za spremembe, implementacije novih tretmanov?

Iz izkušenj, ki jih imam, bistvenih sprememb ne vidim. Ne vem, kdaj bodo zgrajeni novi zapori. Te zapori bi bili zgrajeni po evropskih standardih, pogoji bi bili za delavce in prestopnike dosti, dosti boljši.

Ali bi se po vašem mnenju v slovenskih zaporih lahko implementiralo program kot je VM?
Zdaj NE. Za nekaj tekega bi morali najprej izobraziti delavce, da bi lahko to vodili s pomočjo zunanjih institucij. Posamezniki bi se morali seznaniti tehtno. Drugo je potrebno dobiti primerne prostorske pogoje, kjer bi se to izvajalo. Problem je v tem, da izolacijo težko izvedeš, ker morajo biti zaporniki vedno na razpolago določenim institucijam kot npr. Sodiščem., zato izolacija odpade. Poleg tega tukaj igra pomembno vlogo varnostna ocena - so ljudje, ki zaradi njihove osebnosti, karakteristiknih motenj, ne morejo živeti in delati v večjih skupinah in želijo da so sami.

Kakšni bi bili po vašem mnenju vstopni pogoji tovrstnega programa VM?
Ne vem, ker zaenkrat ne vidim možnosti izvedbe. V eni instituciji, ki je zaprta, kjer izolacija je drugače poimenovana iz varnostnega vidika. Zapori imajo tudi svoje bolj odprte oddelke, kjer bi lahko začeli razmišljati o tem. Če v Ljubljani naredimo določene pogoje bivanja bolj človeške, če bi uspeli organizirati pozitivno bazo, potem vse ostalo začne drugače funkcionirati. Zaradi prostorske omejitve tu v tem trenutku izvedba česa takega ni mogoča.

Kateri del programa VM pa bi po vašem mnenju bil izvedljiv v vaši instituciji?
Lahko bi se izvedlo v obliki golega predavanja, da bi nekdo od vas predstavil ta program. O bi imeli informacije se lahko potem ,ko bi zapustil zavod , napotijo k vam. Trenutno ne bi šlo več, tudi zaradi recesije - ni denarja. Tak tretman bi bil zaželen ampak najprej bi bilo potrebno ustvariti pogoje in določeno mentaliteto v določenem krogu.

Kdo pa bi po vašem mnenju bila oseba ki bi izvajanje takega programa uspela implementirati v Slovenskem prostoru?

Lahko, lahko tudi jaz sam, ker meni se to zdi nekaj pozitivnega. Ampak sedaj, ko delam v taki ustanovi, rigidni, hierarhični, moram najprej prepričati svojega prvega nadrejenega, on mora prepričati svojega prvega nadrejenega in tako naprej in na koncu zadnja beseda vedno pride z generalnega urada, če ne celo ministrstva. Hočem reči, jaz bi bil tudi pripravljen če bi imel pogoje.

Če bi prišla pobuda od zgoraj, oni bodo dali navodilo. torej bi nekako bil pogoj, da se implementira, je pa bolj utopična ideja. Recimo minister. Če je direktiva od gor, bi generalni direktor hitro sprožil to stvar tukaj. Problem bi bil prostor, če bi sprejeli, kje bomo pa delali. Ljubljanski zapor ima kapaciteto 124 ljudi, jih imamo pa več kot dvesto. Samo te številke ti vse povejo. Ljubljanski zapor je najbolj prezaseden zapor v Sloveniji. Zarad tega pravim, zgradite nove zapore, izboljšajte pogoje bivanja. Če bi nekdo iz tega društva imel pogum, pogoje in elemente ter prepričal nekoga iz ministrstva, »svaka mu čast«.

Bi se sami udeležili programa?

Jaz bi se vključil v ta program, samo ne v zaporu, najprej bi se vključil zunaj., potem v zaporu. Ker to je stvar posameznika, rast posameznika in zarad tega mislim, da bi bilo zame namreč preveč rizično znotraj zapora. Jaz bi se sicer vključil, ker sem že delal take prakse.

PRILOGA B: TRANSKRIPT DRUGEGA INTERVJUJA

Po kratki predstavitvi programa VM ter predstavitvi analiz raziskav, ki sem jih zajela v diplomski nalogi, je sogovornica podala svojo refleksijo na povedano:

Pri zaporu gre za totalno institucijo, v kateri obstaja določen red, neka pravila, v kar je zelo težko posegati. Dejstvo pa je, da to ni neka ovira, da se nek rehabilitacijski program prepozna kot potencialno uspešen. Pravno – formalno je možno – kljub dejstvu, da obstaja v vsakem zaporu točen dnevni red - programe, za katere stroka meni, da bi pozitivno vplivale v procesu rehabilitacije, uvesti v sistem.

Se pravi, če se pogovarjamo o VM je to seveda izvedljivo tudi v našem prostoru, saj naš sistem izvrševanja kazenskih sankcij stremi k odprtosti - se pravi da bi bili zavodi čimbolj odprti in omogočali čimveč različnih stvari. Vedno je tako, da imamo mi, ki svobodno korakamo, možnost izbire, te možnosti pa so v zaporu zelo omejene in ljudje vstopajo v ta prostor neprostovoljno. To je zelo pomembno pri vsakršni rehabilitaciji, zato ker dejansko, če se sam vključiš v nek program, si že sam motiviran, si zainteresiran, kar ti daje dodaten zagon.

Natančneje bi bilo potrebno analizirati, kako so v zaporih uvedli VM in kako so motivirali zapornike za vključitev. Ker to, da si prisilno vključen je čisto drugače, kot če se lahko sam odločiš.

Naše zaprte osebe želijo imeti na razpolago neke aktivnosti in možnost izbere. To pomeni, da je neka dodatna tovrstna meditacija oz program vsekakor dobrodošla. Če se nekdo prepozna sam v temu, je pač to. Kar pa se tiče samih odvisnikov - programi se odvijajo v sodelovanju z zunanjimi institucijami, vendar v precej izoliranih okoliščinah, saj je potrebno omejiti zunanje vplive in posamezniku dati neko strukturo in tako. Iz tega stališča ocenjujem, da bi ta pristop bil lahko učinkovit. Seveda pa je bistveno zavedati se, da žal zapor še vseeno ni terapevtska ustanova. Ker je posameznik v zaporu prisilno, je toliko manj možnosti, da se motivira in prepozna nekaj kot možnost za spremembo, kar prebudi željo za sodelovanje.

Vsi smo ljudje. V svoji praksi, ko sem delala, bom rekla, tudi s hujšimi storilci kaznivih dejanj, sem videla, da so ravno tako ljudje. V vsakem človeku se nekaj lahko prelomi. So nekateri, ki povedo zelo odkrito, da so si izbrali to kriminalno pot življenja in je treba tudi to sprejeti. Amapak takih ni tako veliko. Tu gre predvsem za organizirane oblike kriminala - preprodajalci drog in tako naprej. Veliko je takih, ki kriminalno dejanje storijo zaradi slabih družinskih razmer, zaradi hudih situacij, ki so jih imeli v življenju, se pravi ta njihova človečnost je prisotna. In ko oni na drugi strani pri teh prostovoljcih, ki so sami prišli izvajati ta program, vidijo v drugem človeku nek nadčloveški odnos, razberejo skrb do sočloveka, je to močna utež, ki pritegne posameznika.

Strokovnih delavcev imamo v Sloveniji premalo, da bi lahko imeli kvaliteten individualiziran pristop. Če pa imaš več ljudi v obravnavi, tudi za strokovnega delavca delo ni enostavno, saj si lahko zaradi preobremenjenosti neuspešen in povzročiš negativno razpoloženje prestopnika. V glavnem je pristen odnos zelo pomemben in ima močan vpliv na posameznika.

To kar jaz vidim kar se tiče same metode VM, je to, bi me skrbelo, kako bi bila v našem prostoru sprejeta. Slovenci smo malo bolj previdni pri stvareh z nekim verskim ozadjem, mogoče bi to znala biti ovira v tem primeru. (Replika: opozoritev objasnitev, da je sama tehnika očiščena kakršnih koli sektističnih in religiozних ideologij - da je popolnoma pragmatična in univerzalna tehnika). To bi znal biti problem, ker je naša družba malo nestrpna. Če bi pri uvajanju to pojasnili, bi lahko bilo sprejeto.

Kakšni so cilji tretmanov, ki se uporabljajo v slovenskem prostoru?

Že terminološko zelo različno govorimo o sami obravnavi v zaporih, govorimo o neki rehabilitaciji, govorimo o resocializaciji, reintegraciji - tukaj se te pojmi zelo mešajo in moram reči, da neke doktrine, ki bi govorila o teh programih ni, oz stroka uporablja različne termine. V Evropi se največ govori o reintegraciji. Cilj vseh programov je usposobiti posameznika za življenje po odpustu. To je bistvo zato govorimo o reintegraciji.

Kakšni so nameni in cilji teh tretmanov?

Tretman, kot strokovna obravnava posameznika, naj posameznika pripravi in ne poneumi. Kot sem rekla se znotraj institucije odvija čisto poseben svet in posameznik se lahko na nek način tudi razvadi, ker drugi perejo, kuhajo... zanj. Namen obravnave je nek princip normalizacije, življenje v instituciji čim bolj približati s programi, temu, kar ga čaka zunaj. Ravno pri VM zavedanje teže svojih dejanj, ozavestiti odgovornost in vplivati na to - sigurno je to nek temeljni cilj. Moje izkušnje so, da je pri tej populaciji v taki instituciji to zelo težko. Naša metoda temelji na interdisciplinarnem pristopu, več strokovnih profilov se vključuje. Prednost dajem psihološkemu profilu - psihologom, ki naj bi v bistvu nadgrajevali osnovno obravnavo, se pravi poizkušajo vplivati na posameznika tudi preko psihoterapevtskih inštrumentov in tehnik, je pa to dostikrat težko, ker je motiv teh posameznikov zelo nizek .

Kakšne so vaše izkušnje z prizonizacijo posameznika v zaporu?

Mi smo velikokrat deležni kritike, češ kakšne programe pa vi sploh imate ali imate sploh kakšne rezultate, ali so se te ljudje sploh kaj spremenili. Tukaj ni matematičnih formul, mi ne moremo pogledati človeku v glavo in videti ali je spremenil vrednote in tako naprej. Zanimarja se ta vidik vpliva družine, vrtca in cela linija okoljskih dejavnikov, ki ga je nazadnje pripeljala do nas. Vse je odpovedalo, vrtec, šola, srednja šola - sedaj pa ti vzami čudežno paličico in ga spremeni. In to je dostikrat težko, če uspeš spremeniti enega dva, si uspešen. Problem je tudi v tem, da se družba premalo zaveda, da so to vseeno ljudje iz nizkih socialnih slojev, da nimajo podporne mreže ljudi, predvsem svojcev, na katere bi se lahko zanesli .

Zapor je čisto poseben svet, organizacija, kjer zaprte osebe prevzamejo neko vlogo - en ima banko, en trgovino, en je pa na vrhu in vse to nadzira. Ko pravosodni policisti naredijo neko akcijo vse to presekajo, za nekaj časa to zaježijo, ampak kmalu bo situacija spet enaka, samo z drugimi posamezniki. To je pa drug problem, na istem mestu se znajdejo tako odvisniki kot tudi preprodajalci drog.

Strokovni delavci so nemočni. Pristopiš s strokovnim znanjem in naletiš na več ovir. Proučevala sem sisteme v drugih državah in dejstvo je, da kakršni koli programi so bili, rezultati so bili isti. Povratništvo kot kazatelj je več ali manj enak.

Veliko delamo na tem, da bi se zapori čim bolj odprli, da se dogaja tudi outsourcing.

Uspešnost se meri s povratništvom, ki je sedaj nekako 40-50 %. Tudi če gledamo skandinavske države je rezultat podoben.

Najbolj uspešno se izvaja tretman na tistih lokacijah, ki so manjše. Tam je bolj individualiziran in veliko bolj uspešen.

Kakšni so vaši plani za prihodnost?

Mogoče to, kakšne oblike tretmanov. Delimo jih na neke osnovne in specifične. Specifični so usmerjeni na neke spolne prestopnike, odvisnike, Za te so specialni programi, ki smo jih skozi leta zgradili in jih moramo tudi nadgrajevati. Dobro je, da se vključi vedno več znanj. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev je situacija sedaj zelo slaba. Morali bi vpeljati program za obravnavo nasilnih storilcev kaznivih dejanj. Teh imamo kar veliko in bi potrebovali posebno obravnavo. Pomagati nam bi morali zunanji strokovnjaki, kar pa je drago.

Kakšni bi bili po vašem mnenju vstopni pogoji za program VM?

Če bi se VM vpeljala v naše okolje, potrebuješ strokovnjaka znotraj zapora, ki bi to koordiniral. Kako pripraviti neko institucijo in kader? Tisti, ki bi delal na tem, bi moral čutiti pripadnost temu, ta odnos prenašaš tudi na ostale. Potrebno je torej, da educiraš kader in da bi bila ta izkušnja iz prve roke in bi vzbudila v kadru željo po širjenju tovrstne izkušnje. Največkrat se pričakuje da nekaj delajo in niso v resnici pripravljeni in educirani.

Ali bi lahko umestili program VM v slovenske zapore?

Sigurno bi lahko umestili, sicer z zelo natančnimi dogovori, s sodelovanjem vodstva posamezne lokacije, da bi oni prepoznali potencial in bi bili pripravljeni delo reorganizirati, kar bi bilo potrebno glede na to, da določeni pogoji za izvajanje so. Prostor, prehrana, ta dnevni red bi bil drugačen, ampak jaz tukaj ne zapiram možnosti. Marsikdo bi rekel, da to tukaj ne bi šlo, dnevni red ima zapor in to pač tako je. To so ljudje, ki niso odprti in pripravljeni iti naprej. Tako, da v bistvu z nekim decidiranim in dobro organiziranim

pristopom bi se to dalo, s tem da bi bila potrebna reorganizacija določenega dela. Naši zapori se že prostorsko in arhitektonsko zelo ločijo. Recimo v Dobu, ki ima več oddelkov, bi bilo to lažje, tam bi en trakt izolirali. V Ljubljani, ki je že tako prenatrpan, bi bilo precej težko izvedljivo.

Mankajoči deli v vaših tretmanskih usmeritvah, ki bi jih dopolnili z programom VM:

Zakovitosti VM in zakovitosti naših programov primerjati, naši programi potekajo na edukativni ravni. Če banaliziram pa rečem obravnava odvisnosti, kjer se vključi tiste, za katere se smatra, da bi bili potrebni obravnave, se vključi individualni odnos in obravnavo z nadgrajevanjem skuponskega. Sigurno kaj bi lahko izvedbi, naredili primerjavo in iskali kako se dopolnjujeta.

Ali bi se sami udeležili:

Sama izkušenj z meditacijo nisem še imela nobenih. Večina študij, narejenih v zaporih na temo rehabilitacije, kaže, da je najuspešnejši model rehabilitacije vedenjsko kognitivni model. Tukaj je še ta stvar, da se posameznik v neki življenjski okoliščini znajde in v okvirju te okoliščine razmišlja - mene stvar zanima, ampak je to povezano z našim zaporom. Če bi se morala zdaj odločiti, bi morala pretehtati okoliščine v katerih sem, torej imam dva otroka in bi se morala že čisto organizacijsko angažirati. Tudi če bi bila motivirana, bi vse to morala dati na tehtnico in podobno je tudi z našimi institucijami. Če bi vi zdaj prišla in želela vpeljati VM, bi morala zelo pripraviti teren. Se pravi nasprotovanje bi bilo zanesljivo, že samo zaradi tega, ker je meditacija dokaj nepoznano področje, to pa povzroča v človeku odpor. Mora biti pravilna izbira trenutka, pripraviti neke predispozicije, upoštevati neke okoliščine, v katere je posameznik vpet. Sicer pa bi me zanimalo oz bi imela željo v to se vključiti.

Kako bi implementacija tovrstnega programa zgledala?

Pri nas je struktura organizacije zelo hierarhična, se pravi imamo generalnega direktorja in potem tudi vodje oddelkov in tako naprej. Že moj kolektiv, ki smo podobni profili, je kolektiv različnih ljudi. In tako, če bi se mi o tem pogovarjali, bi dva rekla, da je super zadeva, dva pa bi bila skeptična.

Najprej bi morala biti pobuda, ki bi jo znotraj našega generalnega urada preučili, potem bi na podlagi našega mnenja, strokovne službe in varnostne službe podali predlog generalnem direktorju. Če bi bil on tisti, ki bi tudi zadevo prepoznal kot potencialno uspešno, bi predlagal

določeno lokacijo. Mi bi potem na tisti lokaciji zaprosili za mnenje. Lahko rečem da bi bil tukaj naš največji potenciali zavod Dob, ki je zelo odprt za take stvari, še bolj odprt pa bi rekla, da je ženski zapor na Igu, kjer so željni vseh novih programov in pripravljeni se prilagoditi.

PRILOGA C: TRANSKRIPT TRETJEGA INTERVJUJA

Tretmani, ki so zapisani v naših zakonih, se znotraj zavodov približno enako izvajajo. Je pa razlika, če imaš osebo, ki ima dolgo kazen ali kratko kazen. Filozofija vseh teh tretmanov pa je enaka. Mi izvajamo vse oblike, kot jih tudi v ostalih zavodih. Potem pa so specifične oblike tretmana, kjer upoštevamo kakšno je socialno okolje osebe, katero je bilo kaznivo dejanje, odnos do kaznivega dejanja, kaj bo delala v času prestajanja kazni itd. Kazen, kot zapor, pomeni zelo specifično situacijo. Vsak odvzem svobode potegne za sabo neko notranjo frustracijo. To v posamezniku sproži procese, ki so lahko izrazito negativni, tudi v smislu suicidalnega nasilja do samega sebe, do raznih psihotičnih depresivnih stanj in negativna uperjenost proti okolici.

Vse strokovne obravnave, pri katerih so protokoli zelo jasno postavljeni, so izredno pomembne, vendar po mojem mnenju potrebujejo dogradnjo. Vsi programi, ki se odvijajo, pogosto niso zlit z družbo v kateri se odvijajo. Posameznika je potrebno v programu utrditi in pripraviti na družbo, ki stigmatiziranega posameznika postavi na rob in ga s tem še dodatno frustrira. Treba ga je pripraviti na ta vstop, sicer podleže tem pritiskom in se hitro vrne na stara pota. V osnovi pa se mora posameznik za to sam odločiti.

Kot pedagoginja vidim ogromne potenciale v tej drugi obliki tretmana, kot doživljajske pedagogike -kaj posameznico opremi z orodji, potrebnimi, da v družbi uspešno zaživi in se ne vrne nazaj.

Moja izkušnja z mladoletnimi prestopniki je bila, da bolj kot strukturiraš njihov čas s kvalitetnimi življenjskimi vsebinami (vse kar daje človeku občutek, da je nekaj doživel) pozitivno vpliva na njegov čas prestajanja kazni.

To filozofijo sem prinesla sem, ko sem prišla, skratka čim več raznovrstnih aktivnosti, ki jih v našem zavodu v glavnem izvajajo zunanji sodelavci.

Ljudje, ki prihajajo od zunaj, so predstavniki družbe. Če bi jaz izvajala isti program, kot ga zunanji sodelavec, bi bil učinek popolnoma drugačen. V končni fazi sem še zmeraj predstavnica represivnega sistema, medtem ko je zunanji sodelavec predstavnik širše družbe.

Dejavnosti imamo ogromno, urnik je zapolnjen, ves čas se nekaj dogaja. To razbije utesnjenost rešetak in ustvarja pozitivno okolje. Vse te dejavnosti delujejo razbremenilno, dajejo ti pozitivno vrednost, občutek samospoštovanja, posledično klimo zaporov naredijo pozitivnejšo. Čas, zapolnjen s kvalitetno vsebino, je bistveno manj negativen. Pozitivni premik lahko dosežeš z pozitivnim okoljem in vplivom.

Ustvarjanje notrajne moči in vrednosti ti je v oporo, ko se vrneš v zunanji svet.

Nobeno bivanje za rešetakmi ni prijetno, lahko se ga samo olajša. In to je moja filozofija. Ponudi in omogoči zapornicam,, da pridobijo na osebni rasti, kar ženskam velikokrat manjka, zato ker se jim tudi v družbi ne posveča dovolj. Naša družba je glede tega še zelo rigidna.

Iz izkušenj vem, da naše punce veseli kar je dinamično. Mi smo imeli jogo, pa ni bilo odziva. Joga je neko poglobljanje vase in to je za marsikatero težko. Interes za jogo je hitro upadel. Aktivnost mora biti zanimiva, vsebina dinamična. Od šestdesetih vidim samo eno, ki bi bila sposobna iti v notranjo osamitev za deset dni. Lahko se pa motim, lahko naredijo premik, če se jim ponudi..ne več... Če bi se puncam predstavilo tehniko bi mogoče bilo drugače.

Replika: Odprti režim, kakršnega imate, na eni ravni ustvarja posameznico, katere samopodoba izvira iz potrditve od zunaj. Ali menite da bi to znal biti tudi problem? S tehniko kot je VM pa se samopodobo gradi od znotraj.

Okolje je zelo pomembno, s tega vidika ne vidim ovir za izvedbo VM tudi pri nas. Kar je novo ne morem oceniti ali bi bilo uspešno ali ne. Govorim pa iz specifičnega zaporskega okolja, ki nekatere negativne učinke pa vendar ima. In tukaj je prva prav ta bojazen, ki jo kot strokovnjak opaziš, če imaš odvisnico, ki je podvržena dvema nasprotujočima se tokovoma - tisti ki jo podprejo in tisti ki gredo naproti tej odločitvi. Običajno pa podležemo ravno negativnim vplivom. Dodaten pritisk prihaja od znotraj, kjer posameznico, ki se odloči biti drugačna, takoj označijo »ti si pa čudna«. Takih oznak pa ima že dovolj s strani družbe, tako da ji še dodatna stigmatizacija predstavlja še dodaten pritisk, kateremu se želi izogniti, če se le more. Zato pride do podleganja tem pritiskom, in negativnim vplivom. Tudi nove tehnike,

kot bi bila takšna meditacija, posameznico naredijo drugačno in takoj, ko je ta drugačna, je že čudna. Tako je bilo z jogo.

Vprašati bi jih bilo potrebno, če bi katera želela sodelovati, upoštevati pa je treba, da je veliko prestopnic vključenih v delavni proces, se pravi so redno zaposlene, zato bi bilo potrebno izbrati primeren čas, saj ne morejo kar prenehati z delom za en teden. Delo pa vendar pripravlja posameznika, da lahko preživi zunaj.

Mogoče je notranji vpliv večji, ker je zelo majhna populacija. Tako kot bi primerjal življenje v mestu ali na vasi. V mestu se ne ukvarjajo s tabo, medtem ko se v vasi vsi poznajo in vsi vedo za vse kar počneš. Ravno zaradi tega si še bolj izpostavljen in vsem na očeh, vsi vedo kaj počneš, česa se udeležuješ.

Ne vem kako bi bilo? Morali bi poskusiti, potrebno bi bilo predstaviti program, da se vidi odziv. In prilagoditi vse to, da delavni proces nemoteno teče. Dobro bi bilo, da izvajalec sam predstavi program, ker je to povsem drugače, če nekdo od zunaj predstavi, kot če to storim jaz. Spremeniti bi bilo potrebni režim v zaporu, saj če je to 11 urna meditacija, druge aktivnosti odpadejo.

Izolacija

Težko, ker nimamo prostora za take stvari. To so pa fizične prepreke, kam dati pet ljudi, da bi jih popolnoma izolirali. Pri nas se ne bi dalo. Ne moreš posegati v življenja ostalih. Pomemben pa je tudi varnostni moment, ki ga moraš spoštovati, jaz vidim tukaj oviro. Zaprta oseba mora biti pod nadzorom, tako, da vemo kje se nahaja.

Z vidika urnika, bi bilo izvedljivo?

Težko..zaradi delavnih pogodb..

Kaj pa z vidika izolacije participantov?

Ni variante, naša dekleta imajo potrebo po človeškem stiku. In recimo pri nas lahko punce telefonirajo, kadar koli želijo, ne verjamem, da bi se bile pripravljene odreči temu. Težko si predstavljam, da ena mama deset dni ne bi imela stika z zunanjim svetom. Naše punce imajo tuži težavo z koncentracijo, ne vem katera bi bila pripravljena se odreči čisto vsemu. Predvsem stikom. Imam pomislek glede te začasne odtujitve od vsega. Tudi če ne bi bil problem varnost, če se jih vseeno nadzira, je pa človeški stik zelo potreben.

Če se za to odločiš v družbi, kjer si svoboden, je to čisto tvoja, svobodna odločitev. V zaporu pa nisi svoboden, in vzeti še tisto nekaj malo svobode, ki pa jo imaš..ne vem..moraš biti toliko bolj notranje odločen. V strožjih zaporih je to bolj izvedljivo z vidika posameznikov, ker bi bili prej motivirani za izbiro tovrstnega programa. Vloga in ločenost prestopnic ni tako stigmatizirana in izrazita. Kljub nesvobodi imajo še vseeno veliko svobode, zmanjšuje to stigmatizacijo, drugačnost, manjvrednost, zato se temu ne bodo odrekle, kar po svoje razumem. Če si v zaporu res omejen in se hkrati tvoja identiteta izgubi v množici ljudi, je toliko večja verjetnost, da bi se odločili za nek tak program.

Izhajam iz svojih pomislekov, ker poznam notranjo dinamiko.